

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra Politologie

Politické systémy Portugalska a Španělska konce 19. a počátku 20.
století a jejich typologická charakteristika

Bakalářská práce

Autor: Aneta Pohořelá

Studijní program: B6701

Studijní obor: Politologie (prezenční)

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Maxmilián Strmiska, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Aneta Pohořelá

Studium: F14BP0226

Studijní program: B6701 Politologie

Studijní obor: Politologie

Název bakalářské práce: **Politické systémy Portugalska a Španělska konce 19. a počátku 20. století a jejich typologická charakteristika**

Název bakalářské práce AJ: Political systems of Portugal and Spain late 19th and early 20th centuries and their typological characteristic

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce je věnována rozboru a srovnání politologických a historiografických interpretací politických systémů Portugalska a Španělska koncem 19. a začátkem 20. století jako velmi podobných ztělesnění oligarchického liberalismu, vyznačujících se především spojením specifických forem politického klientelismu (kazikismu) a smluvené alternace (rotativismu). Hlavním cílem práce je přispět ke zpřesnění typologické charakteristiky španělského a portugalského politického systému uvedeného období tak, aby byly přiměřeně vzaty v úvahu a posouzeny obvykle přehlížené odlišnosti struktury a trendů vývoje jejich stranicko-politických soustav.

Jako primární zdroje jsem si zvolila díla od Javiera Morena-Luzóna, který se zabývá historickým vývojem Španělska a zaměřuje se především na období 19. a 20. století. Dále pak sborník od Javiera Morena Luzóna a Pedra Tavaresse de Almeida, kteří detailně popisují volby a parlamentarismus na Iberském poloostrově od roku 1875 do roku 1926 a Dějiny Portugalska od doc. Klímy, pro širší souvislosti.

Garantující pracoviště: Katedra politologie,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Maxmilián Strmiska, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 17.9.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 27. 6. 2017

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Maxmiliánu Strmiskovi Ph.D. za ochotné poskytnutí cenných rad, připomínek a trpělivost při konzultacích, které mi po dobu psaní práce poskytoval.

Anotace

Pohořelá, Aneta. *Politické systémy Portugalska a Španělska konce 19. a počátku 20. století a jejich typologická charakteristika*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2017, 53s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je věnována rozboru a srovnání politologických a historiografických interpretací politických systémů Portugalska a Španělska koncem 19. a začátkem 20. století jako velmi podobných ztělesnění oligarchického liberalismu, vyznačujících se především spojením specifických forem politického klientelismu (kazikismu) a smluvené alternace (rotativismu). Hlavním cílem práce je přispět ke zpřesnění typologické charakteristiky španělského a portugalského politického systému uvedeného období tak, aby byly přiměřeně vzaty v úvahu a posouzeny obvykle přehlížené odlišnosti struktury a trendů vývoje jejich stranicko-politických soustav.

Jako primární zdroje jsem si zvolila díla od Javiera Morena-Luzóna, který se zabývá historickým vývojem Španělska a zaměřuje se především na období 19. a 20. století. Dále pak sborník od Javiera Morena Luzona a Pedra Tavarese de Almeida, kteří detailně popisují volby a parlamentarismus na Iberském poloostrově od roku 1875 do roku 1926 a Dějiny Portugalska od doc. Klímy, pro širší souvislosti.

Klíčová slova: Španělsko, Portugalsko, politické systémy, rotativismus, kazikismus, klientelismus

Annotation

Pohořelá, Aneta. *Political systems of Portugal and Spain of the late 19th and early 20th centuries and their typological characteristic*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017, 53 pp. Bachelor Degree Thesis.

Bachelor thesis deals with analysis and comparison of political and historiographical interpretations of political systems of Portugal and Spain at the end of the 19th and early 20th centuries as a very similar explanation of oligarchic liberalism, characterized mainly by the combination of specific forms of political clientelism (casicism) and an alternative agreement rotativism). The main aim of the thesis is to contribute to determining the typological characteristics of the Spanish and Portuguese political systems in order to adequately take into account and assess the usually overlooked differences in the structure and trends of the development of its party-political systems.

As primary sources, I chose works by Javier Moreno-Luzon, which deals with the historical development of Spain and focuses mainly on the 19th and 20th centuries. Further, the Proceedings of Javier Morena Luzon and Pedro Tavares de Almeida, detailing the elections and parliamentarism on the Iberian Peninsula from 1875 to 1926 and the History of Portugal by doc. Klímy, for wider connections.

Keywords: Spain, Portugal, political systems, rotativism, casicism, clientelism.

Obsah

Úvod.....	8
1. Základní výchozí vymezení: kazikismus a rotativismus.....	11
2. Historicko-politické interpretace vývoje španělského a portugalského politického systému konce 19. a začátkem 20. století	14
Závěr	44
Prameny a literatura	49
Přílohy.....	52

Úvod

Tématem této bakalářské práce jsou politické systémy Španělska a Portugalska v období konce 19. a začátku 20. století. Obě tyto země prošly podobným vývojem a mají relativně stejnou historickou zkušenost s oligarchickým liberalismem, ovšem charakteristiky jejich politických systémů vykazují určité historicky podmíněné a typologicky významné odlišnosti, spjaté zejména s koncepty rotativismu a kazikismu. Cílem této interpretativně zaměřené práce je tyto odlišnosti v komparativní perspektivě (pojaté podle W. Sewella; Sewell 1967) posoudit a uvést do souvislostí s rozdíly mezi politickými systémy Španělska a Portugalska. William H. Sewell tvrdí, že pokud se předpoklady zpochybňují, musí být testovány srovnávací metodou. Komparativní metoda je metoda, soubor pravidel, které lze metodicky a systematicky aplikovat při shromažďování a použití důkazů pro testování vysvětlujících hypotéz. Podle Sewella tato metoda nám neposkytuje vysvětlení, které je potřeba podrobit zkoušce, to je úkol historické představivosti. Komparativní pohled snižuje naše předsudky tím, že nám předkládá alternativní systémy hodnot a světových názorů a dává nám pocit bohatství a rozmanitosti lidských zkušeností – neposkytuje nám pravidla, ale náhledy (Sewell 1967: 217-218).

Vazba mezi interpretacemi charakteru a vývoje španělského a portugalského politického systému uvedeného období a pojmy kazikismu a rotativismu je sice zřejmá, avšak důsledky této vazby zřejmé nejsou. Je třeba vzít v úvahu, že oba tyto pojmy prokázaly schopnost orientovat jak historický, tak politologický výzkum, ale ne stejným způsobem, a ne stejným směrem. Rotativismus, odkazující ke smluvené, pokojné alternaci vládních stran, je nutně spjat se soustředěním pozornosti na interakce elit v rámci stranického systému a na nejvyšší politické úrovni. Při uplatnění konceptu kazikismu (pojatého jako forma politického klientelismu) tomu tak není; kazikismus je spjat se zřetelně širší sociálně-politickou perspektivou, zahrnující interakce různých aktérů s velmi rozdílným mocensko-politickým postavením. Taková perspektiva umožňuje zaměřit se i na politicky významné odlišnosti vyplývající z rozdílné společenské struktury (a popřípadě různé míry regionalizace) ve Španělsku a Portugalsku, kterým není obvykle, v pracích soustředěných na ústavně-politické uspořádání a jeho vývoj věnována dostatečná pozornost.

Práce vychází z předpokladu, že obecná charakteristika a kategorizace španělského a portugalského systému daného období jako oligarchického liberalismu není dostatečně úplná a uspokojující, a že je zapotřebí věnovat pozornost podrobnější typologické charakteristice španělského a portugalského systému (včetně možnosti pojmout tyto systémy jako specifické subkategorie, respektive subtypy oligarchického liberalismu). Z tohoto hlediska tato práce posoudí vybrané historiografické a politologické interpretace španělského a portugalského politického systému a jejich vývoje, přičemž pozornost bude soustředěna na otázku, zda tyto výklady zahrnují zdůraznění specifických rysů španělského a portugalského politického systému, popřípadě rozdílů mezi uvedenými systémy.

Bakalářská práce je složena ze dvou hlavních částí. První kapitola vymezuje základní pojmy a termíny: „rotativismus“, spjatý s portugalským kontextem, a „casiquismus“, charakteristický pro Španělsko. Druhá kapitola je věnována vybraným interpretacím historie a charakteru politického systému těchto zemí od ukončení Napoleonských válek roku 1814 do první třetiny dvacátého století.

Portugalský politický systém v průběhu téměř sta let zasáhlo mnoho zásadních zvratů, které ovlivnily jeho vývoj až do současnosti. Vysoká politická fragmentace, válečné konflikty a hospodářská a finanční krize vedly k impotenci zahraniční politiky a znemožňovaly rozvoj suverénní a velmocenské strategie. Pro pochopení celé problematiky bude vysvětlen historický a politický vývoj od roku 1814 po pád monarchie a nastolení republiky roku 1910 se zaměřením na ústavní vývoj a vznik a štěpení politických proudů a stran. V této souvislosti bude věnována pozornost interpretaci ústavního a politického vývoje Portugalska v dílech Jana Klímy. Dalším významným autorem, rozebírajícím hlavně politický a volební vývoj, jemuž bude věnována největší pozornost, je přední portugalský historik, působící na lisabonské univerzitě, Pedro Tavares de Almeida.¹ V úvahu budou vzaty rovněž interpretace fungování portugalského parlamentu od Paula

¹ Pozornost bude zaměřena zejména na příspěvky tohoto autora ve dvou sbornících – „Res publica: citizenship and political representation in Portugal“ a „De las urnas al hemiciclo: elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875- 1926)“ (Tavares de Almeida 2010; 2015).

Jorge Fernandese a problematika vnímání portugalského politického systému společností, jak ji nastínil Paulo Silveira e Sousa.

Španělsko bylo v první polovině 19. století ponořeno do hlubokého hospodářského, politického a duchovního úpadku. Obrovské materiální ztráty z let války proti francouzské nadvládě a ztráta držav v Latinské Americe ve 20. letech 19. století, připravily Španělsko o prostředky, díky nimž by si mohlo udržet stejné postavení, jaké mělo před rokem 1808. Následovalo dlouhé období politické nestability a konfliktů mezi absolutismem a liberalismem. S vnitropolitickým rozkladem souvisela rovněž socioekonomická stagnace. Pro historický kontext bude použita publikace Dějiny Španělska od Antonia Ubieta Arteta a kolektivu, kteří interpretují španělské dějiny a politický vývoj zkoumaného období. Carlos Dardé Morales a Javier Moreno Luzón zkoumají politický systém Španělska skrze volby a politickou reprezentaci.²

Autoři, kteří byli vybráni, jako reprezentativní odborníci na danou problematiku jsou tedy Jan Klíma, José María Jover Zamora, Carlos Dardé Morales, Javier Moreno Luzón, Juan José Linz, Pedro Tavares de Almeida, Paulo Jorge Fernandes a Paulo Silveira e Sousa, jejichž interpretacím bude věnována pozornost ve druhé kapitole.

² Pokud jde o tyto autory (Carlos Dardé, Javier Moreno Luzón), hlavní pozornost bude věnována jejich příspěvkům ve sborníku „De las urnas al hemiciclo: elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875- 1926)“, který představuje nejvýznamnější odbornou publikaci na dané téma vydanou v posledních letech, nejlépe ilustrující současný stav poznání dané problematiky z portugalské a španělské perspektivy (Dardé 2015; Luzón 2015).

1. Základní výchozí vymezení: kazikismus a rotativismus

Charakteristiky španělského a portugalského systému jsou tradičně spjaty s aplikací pojmů rotativismu a kazikismu, proto je nutné tyto pojmy vymežit a věnovat pozornost tomu, jak, je pojímají vybraní významní autoři, jako například Javier Moreno Luzón, Aurora Garrido Martí a Xosé R. Veiga Alonso.

Španělská webová stránka Sabería, věnovaná akademickým znalostem, definuje **kazikismus** dvěma slovy: „politický klientelismus“. Jedná se o zdeformovanou formu místní správy, ve které má politický vůdce, nazývaný „kazik“, kontrolu nad občany, kteří tvoří tuto společnost. Ve Španělsku byl tento systém uplatňován v době Bourbonské restaurace (koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století). Tato síť společenských vztahů fungovala převážně na španělském venkově, kde se s hlasováním obvykle obchodovalo. Místní „kazik“ byl ekonomicky silný a vlivný muž, který měl na starosti režii hlasování na základě jeho zájmů. Tento systém byl již v tu dobu intelektuály otevřeně kritizován“ (Sabería).

Na tuto definici navazuje Aurora Garrido Martín, která pojímala kazikismus jako nadměrný politický vliv některých osob ve městě nebo regionu, a tudíž jako specifický fenomén mediatizace vůle a politické účasti, který charakterizoval Španělsko v době Restaurace. Pro kazikismus je v této perspektivě charakteristická ekonomická kontrola vykonávaná na voličích, simulovanými nebo zmanipulovanými volbami, kupováním hlasů, pasivitou a demobilizací voličů, úctou, loajalitou a věností k tradičním vůdcům, podvody a násilím³ (Martín 1990).

Javier Moreno Luzón také definuje kazikismus obdobně jako předchozí autorka, a to jako „hispánskou variantu univerzálního fenoménu patronátu nebo politického klientelismu. Patronát a politický klientelismus se dle jeho mínění projevují na rozličných místech a v různých dobách, tedy že kazikismus je forma klientelismu vlastní určitému prostředí a konkrétní době“ (Šmída 2015: 53).

Podle Luzóna byl klientelismus pro Španělsko v době Restaurace klíčový, stejně jako pro Portugalsko, Itálii nebo Řecko v té době. Jednalo se o neformální vztahy, neregulované smlouvou a dalším prosazováním institucemi, ale byly

³ Podle tohoto autora není téma kazikismu zdaleka vyčerpané a dobře vysvětlené, což představuje jeden z důvodů, proč je této problematice věnována ve španělské a portugalské historiografii dlouhodobě značná pozornost. Od konce války se touto problematikou soustavněji zabýval Antonio Ramos Oliveira, na něhož navazovali například Tunon de Lara, Alfonso Orti nebo Richard Herr.

považovány za „paralelní“ k vládě. Jádrem klientelistických vztahů je vzájemná výměna zboží a služeb mezi dvěma odlišnými partnery. Jeden poskytuje materiální statky, ochranu a přístup ke zdrojům a ten druhý nabízí na oplátku svou loajalitu a podporu v oblasti politiky. Oba účastníci nezakládají čistě nahodilý kontakt, ale udržují ho na delší dobu, pravidelně ho obnovují a zakládá se na vzájemné důvěře. Kazikismus byl v tomto pojetí srdcem politického systému, kde kolektivní mobilizace byla vzácná a ve kterém role politických klientů byla mnohem důležitější, než masová politika (Luzón 2013).

Xosé R. Veiga Alonso zdůraznil, že politický patronát se objevil v rámci devatenáctého století v liberálním Španělsku jako strukturální realita, která je dominantou celé politické aktivity. Kazikismus, jako komplexní jev, je definovaný rodinnými, politicko-institucionálními a socioekonomickými faktory, ale jeho fungování je primárně závislé na klientelistických praktikách (Veiga Alonso 1999).

Podle portugalského výkladového slovníku bylo „**rotativismus**“ označení pro systém, uvnitř stranicko-politické demokracie, ve které se pouze dvě strany stávají silnější než zbytek a systematicky se mezi sebou střídají ve vládě, častokrát se v zákulisí navzájem podporovaly a neposkytovaly stejnou příležitost ostatním případným stranám. Tento systém fungoval v Portugalsku během druhé poloviny 19. století nejvýrazněji však mezi 1878 a 1900. Tento systém byl charakteristický střídáním v moci dvou nejsilnějších politických stran pravého středu a levého středu, nejdéle mezi Partido Regenerador a Partido Progresista nebo Partido Histórico. Portugalský „rotativismus“, inspirovaný Velkou Británií, měl svůj vrchol mezi lety 1878 a 1890: během tohoto období Partido Regenerador, pod vedením Fontese Pereira de Melo, vládl 81 měsíců a Partido Progresista 69 měsíců“ (Dicionario Portugues).

S touto definicí souhlasil také Jan Klíma, který navíc dodal, že zavedením rotačního systému – střídání dvou politických stran podle anglického vzoru, bylo možné provést potřebné hospodářské, politické a správní reformy (Klíma 2007a: 281).

Střídavý systém dvou dynastických stran (konzervativců a liberálů) byl jedním z klíčových prvků v době Restaurace ve Španělsku. Tento systém byl modelován podle britského vzoru a ukončil stávající omezený pluralismus. Král povolal jednu stranu, aby sestavila vládu a jelikož bylo nutné, aby nová vláda měla podporu parlamentu, volby bývaly upravovány a falšovány tak, aby byla zajištěna

většina povolané straně. Tento fenomén je označován jako „turnismo“ (Contreras 2015). Je ale třeba dodat, že ačkoli v této práci posuzování významní autoři jako Juan José Linz, José María Jover Zamora, Carlos Dardé Morales a Javier Moreno Luzón potvrzují fakt, že v období konce 19. a začátkem 20. století ve Španělsku docházelo ke střídání dvou hlavních stran u moci, nikdo z nich tento termín nepoužívá a zdaleka nesrovnává s portugalským pojmem rotativismu, i když podle obvyklých interpretací fungovaly na stejném principu.

Eduardo Montagut Contreras, autor výše zmíněného článku *El turnismo político*, nejen že pojem „turnismo“ vysvětluje, ale také tvrdí, že to nebyl výhradně španělský jev a „rotativismo“ v Portugalsku skutečně předcházelo španělskému modelu. Tento autor také v souvislosti s praxí střídání vládních stran používá další dobové pojmy, jako například „pucherazos“, představující fenomén přímo související s volbami a volebními podvody. Jednalo se například o odstranění volební urny ještě před koncem hlasování nebo dodávání falešných hlasů do urny k zajištění většiny v parlamentu (Contreras 2015).

Jak je z výše uvedených vymezení hlavních pojmů zřejmé, v Portugalsku stejně jako ve Španělsku v období konce 19. a začátkem 20. století, stranicko-politický systém fungoval na základě klidného, smluveného střídání u moci hlavních stran a také na klientelistických vztazích a podvodech, které provázely parlamentní volby. V další kapitole budou podrobně rozebrány historicko-politické interpretace předních odborníků věnujících pozornost sledovaným fenoménům kazikismu a rotativismu a v závěru této kapitoly bude zhodnoceno, zda autoři zdůrazňují specifické rysy jednotlivých politických systémů, nebo jestli je vůbec nějak explicitně srovnávají.

2. Historicko-politické interpretace vývoje španělského a portugalského politického systému konce 19. a začátkem 20. století

V této kapitole bude autor analyzovat historické a politické texty, na základě kterých bude možné v závěru zhodnotit, zda tyto výklady zahrnují zdůraznění specifických rysů španělského a portugalského politického systému, popřípadě rozdílů mezi uvedenými systémy. Zároveň však autor považuje za důležité v rámci výkladů zmínit i to, jak jednotlivé systémy ve sledovaném období fungovaly a vyvíjely se.

Jan Klíma detailně popsal historický a politický vývoj Portugalska od madridského povstání, které započalo 2. května 1808, kdy narážela francouzská okupantská vojska na mohutný odpor na celém Iberském poloostrově. Situace využili Britové, kteří měli zájem přenést válku proti Francii na kontinent a odstartovali tím „Poloostrovní válku“. Britové zasazovali francouzským vojskům jednu porážku za druhou a Napoleonova prestiž utrpěla Britským obsazením Portugalska i neobyčejně silným odporem, který kladli francouzským vojskům Španělé. Vítězné bitvy v Portugalsku a následné povstání proti Josefu Bonapartovi ve Španělsku, dotvořilo faktickou anglicko-portugalsko-španělskou koalici, proti níž neměl Napoleon žádnou šanci na vítězství.

Po zbavení se posledního francouzského vojáka a po skončení napoleonských válek roku 1814 se země ocitla v naprosté krizi. Došlo k destrukci průmyslu, obchodu i zemědělství a počet obyvatel, který roku 1807 dosahoval 3 199 000, klesl až ke stavu 2 928 000 v roce 1815. Během války a také několik let poté, bylo Portugalsko pod britskou patronací, což dovedlo zemi až k „ostudné nesvéprávnosti“ a v podstatě vyměnili tyranii Francouzů za stejnou tyranii Britů. Portugalský královský dvůr našel během války mocenské zázemí v Brazílii, kde se jim dařilo rozšiřovat portugalské koloniální panství. Návrat do Portugalska Jan VI. odkládal a nechával tak Portugalce pod nesnesitelnou Britskou nadvládou a došlo tím tak k odcizení mezi institucí krále a portugalskou společností (Klíma 2007a: 248-329).

„Dvanáctiletá nepřítomnost dvora, neúnosná a sužující britská okupace a celková degradace Portugalska volaly po podobném úspěchu, jakého docílili Španělé, když donutili Ferdinanda VII. znovu přijmout liberální ústavu, a proto v roce 1820 vypuklo vojenské povstání v Portu“ (Klíma 2007a: 259)

Revoluce nesla poselství směřující k odstranění starého režimu a po úspěšném pádu regentského režimu se moci ujal liberální konstitucionalistický proud. Tato vláda obnovila veřejný pořádek, stanovila způsob voleb a sestavila návrh ústavy s dvoukomorovým parlamentem. Jan VI. nechtěl ani opustit a ztratit Brazílii, ani zavrhnout a ztratit Portugalsko a kortesy žádaly, aby se do Portugalska vrátil už v lednu 1821, ale Jan VI. na kontinent poslal svého syna Pedra. Jelikož ve společnosti vládla anti – absolutistická nálada, byl panovník nucen přistoupit k systému konstituční monarchie, musel uznat liberální ústavu, propustit ministry a úředníky, kteří dosud klamali národ i krále a jmenovat nové podle předloženého seznamu. Liberální „Politická ústava portugalské monarchie“, schválena 23. září 1822 v Lisabonu, silně omezovala královskou moc a král se stal víceméně dekorací nového systému. Jako kopie španělské ústavy přijaté v roce 1812 proti-napoleonskými kortesy uzákonila systém tří mocí: zákonodárnou moc představovala poslanecká komora – kortesy (vzniklá přímou volbou občanů), výkonnou moc držel král společně se státními tajemníky (ministry) a soudní moc převzaly nezávislé soudy. Ústava vyhlásila princip svrchovanosti národa, individuální svobody, rovnost občanů před zákonem a zrušila feudální privilegia. Byla zrušena některá obvyklá práva, především feudální daně a povinnosti; zemědělství se tak otevřelo svobodnému podnikání a nejširší vrstvy dostaly příležitost přiblížit se k výrobním prostředkům. Jelikož ale měl absolutismus v Portugalsku silné kořeny jak v lidových představách o monarchii, tak v tradicích šlechtické a církevní moci, byla tato ústava až příliš radikální a pokroková.

Absolutisté připravovali kontrarevoluci a signál k obnovení absolutismu už povzbudil konzervativce v čele s královnou Carlou Joaquinou a nejmladším Janovým synem Miguelem. Mezinárodní situace konzervativcům nahrávala. „Sousední Španělsko podlehl v roce 1823 francouzské intervenci organizované svatou aliancí; Ferdinand VII. zrušil ústavu a na dalších deset let obnovil konzervativní absolutismus“ (Klíma 2007a: 265). Po dlouhých sporech o ústavu mezi liberály a absolutisty vypuklo povstání v roce 1823 vedené absolutisty, a to bylo podnětem pro vytvoření nové ústavy, nazývané Ústavní Charta, v roce 1826. Stanovila čtyři sféry moci: zákonodárnou – dvoukomorový parlament (volená poslanecká sněmovna a králem jmenovaná panská sněmovna), výkonnou, soudní a umírňující – ztělesněná panovníkem, který byl vybavený neomezeným právem veta

a právem rozpouštět parlament. Do systému byla zabudována králem jmenovaná Státní rada, ministři měli být z výkonu své funkce zodpovědní státu (tedy nejspíše panovníkovi), nikoli poslancům zákonodárného orgánu. Ústavní charta zapadla do portugalského názorového vývoje jako jedno z nejschůdnějších řešení pro spojení monarchismu s ústavností.

V roce 1827 však stále nebylo jasné, zda v portugalské politice převáží absolutistický nebo liberální koncept. Následná občanská válka mezi liberály a absolutisty, trvající od roku 1828 do roku 1834, skončila výhrou liberálů, odchodem Miguela do exilu a liberální režim v Portugalsku byl uznán jak Velkou Británií, tak i Francií. Nekonečné války na Iberském poloostrově překážely zájmům velmocí; Anglie a Francie proto přiměly španělskou a 22. dubna 1834 portugalskou vládu podepsat čtyřstrannou dohodu, která měla vyloučit občanské války za cenu exilu portugalského Miguela a španělského Carlose – absolutistického pretendenta španělského trůnu pobývajícího v Portugalsku. Po vítězství liberálů se tábor rozštěpil na „chartisty“, kteří byli umírněnější a prosazovali Ústavní Chartu, a „pokrokáře“, kteří chtěli organizovat stát podle liberální konstituce z roku 1822. Těsně po válce však vládl klid zbraní a svou převahu prosadil představitel ústavní charty Pedro IV. (Klíma 2007a: 248-329).

V období, nazývané také jako „století elektřiny a páry“, propukl tedy v Portugalsku nerozhodný boj radikální podnikatelské maloburžoazie (pocházející ze severu) prosazující industrializaci, s velkými statkáři z jižních krajů a v poslední řadě s akcionáři, kteří chápali liberální ekonomiku jen jako spekulaci a obohacování. Tento boj odrážel rozpory mezi jednotlivými křídly liberálního proudu, kdy „pokrokáři“ hájili zájmy měšťanstva ze severu. Volby umožňovaly nepřímým systémem a majetkovým cenzem uspět nejbohatším konzervativcům, ale zářijovou revolucí roku 1836 se „pokrokáři“ konečně dostali k moci, když konzervativní vláda podala demisi a „zářijová“ vláda liberálů (setembristé) opět přijala liberální ústavu. Volební právo mají ve shromážděních farností muži starší 25 nebo 21 let podle stavu a profese s ročním příjmem 100 000 reálů. Jimi zvolení volitelé s ročním příjmem od 200 000 reálů pak v metropolích provincií volí poslance, kteří kromě jiných podmínek musí mít příjem nad 400 000 reálů ročně (Klíma 2007b: 339-343). „V průběhu tohoto boje, kdy upadal význam dvora a zesílil vzestup maršálů i podnikatelských společností, se prosadil princip

konstitucionalismu. Tento princip však nezajistil politickou stabilitu. V Portugalsku neexistovala silná společenská vrstva schopná artikulovat srozumitelnou a moderní politickou vizi, neustálý spor o minulé ústavy nahrazoval aktuální účinné inovace“ (Klíma 2007a: 275), a tak probíhaly další dramatické politické i sociální změny.

V roce 1838 byla schválena Ústava, která se snažila spojit dosud platnou liberální ústavu z roku 1822 s Ústavní chartou 1826. Definuje tři sféry moci, ustanovila lid jako základ státní moci, omezila královské pravomoci, volby do dvou komor parlamentu budou i nadále na základě majetkového cenzu a horní komora se bude skládat z volených a dočasných senátorů, nikoli doživotních jmenovaných králem, jak stanovovala Charta.

Jednou zásadní změnou byl také převrat ministra spravedlnosti Costy Cabrala v roce 1842, který nastolil autoritářský a konzervativní režim a znovu vyhlásil platnost Charty. Centralizoval státní správu, omezil svobodu tisku a hledal oporu mezi církevními špičkami. Jeho režim ukončilo povstání 1851 pod vedením maršála Saldanhy a nová Saldanhova vláda zahájila období Regenerace (1851-68).

Podle Jana Klímy tato vláda usilovala o „rotační“ stabilitu – střídání dvou politických stran podle anglického vzoru, která by umožnila provést potřebné hospodářské, politické a správní reformy. „Politická scéna se tedy rozštěpila na „historický“ liberálnější (počítající s bývalými setembristy) a „regenerační“ konzervativnější proud (centralizace jako podmínka prosperity). Vznikl tak zárodek ideje střídání vlád podobných ražení. Volby v prosinci 1852 tento trend potvrdily: zvítězili „regenerační“ politikové spojení s „chartisty“ nad seskupením „historických“ pokrokářů a „miguelistů“. Nelogičnost takových koalic odhalovala pokles ideologického náboje politiky a tendenci ke klidnému střádání několika málo skupin elity“ (Klíma 2007a: 280).

„Regenerační modernizace prospívala zemi a také zahraničním investorům. Vláda se snažila o zlepšení dopravy, což vyhovovalo domácím statkářům, protože lepší komunikace zlepšovaly odbyt zemědělských produktů. Přestože nedošlo k masivní průmyslové industrializaci, přibyla řada drobných podnikatelů a zvýšila se úroveň zemědělství. O uklidnění celé situace se také přičinil systém dvou politických stran podle britského vzoru, který v Portugalsku dostal kuriózní podobu: protože voliči neměli politický rozhled, volební výsledky ovlivňovali starostové obcí, které si kupovali političtí předáci buď za peníze, nebo protislužby. Strana, která byla u moci, mohla nabídnout víc, a tak volby vyhrávala.

Pojem „kazikismus“, tak jak ho pojal pan Klíma, „vznikl podle názvu lokálních náčelníků – kaziků ovládajících hospodářství i politiku. Tato praktika byla právem kritizována jako nechutná komedie, ale zpočátku fungovala uspokojivě, jako jedna z mála možností, jak v poměrně nevyspělé zemi uspořádat politický systém“ (Klíma 2007a: 281).

Již roku 1865 vzniká Reformistická strana v reakci na neschopnost sloučené vlády „historiků“ a „obrozenců“ (historického a regeneračního směru) prosadit daňovou reformu. Vznikaly další nové strany a proudy jako Portugalská socialistická strana v roce 1875, Republikánské demokratické středisko voličů (spojovalo různé republikánské směry do silného antimonarchického proudu) roku 1876 a téhož roku také vzniká Pokroková strana sloučením Historické strany a Reformistické strany.

Rostoucí význam dávaný koloniálním politikám a diplomatické spojení s Velkou Británií zajistilo Portugalsku dobrý podíl koloniálních území na berlínské konferenci. V 80. letech ale politiku ovládá britská reakce na portugalskou „růžovou mapu“ (koloniální otázka ohledně teritoria vnitrozemí jižní Afriky) a následné ultimátum Británie (Almeida 2006: 7-10). Británie ukončila spojení s Portugalskem, kvůli „rvačce“ o Afriku, a vyhrožovala mu sankcemi, přerušáním diplomatických styků a obsazením Madeiry, Kapverd a Lourenca Marques, neustoupí-li Portugalsko od nároku na vnitrozemí mezi Angolou a Mosambikem. Tato koloniální krize způsobila celonárodní otřes, odstoupila vláda a Portugalce poučila o jejich bezvýznamnosti.

V roce 1891 se konal sjezd Republikánské strany, kde schválila program spojující různé frakce. Program reagoval na špatnou životní úroveň, zvyšování daní a represivní vládní akce. V roce 1893 portugalská a španělská republikánská strana rokují v Badajozu o možnosti společného postupu proti monarchiím. Od roku 1893 do roku 1906 fungovala rotace „regeneračních“ a „pokrokařských“ kabinetů podporující klientelismus, korupci a „kazikismus“ (závislost voličů na stále stejných vlivných politicích). Volby roku 1899 přinesly republikánům tři křesla za Porto, ale právě díky tomu byly volby prohlášeny za neplatné a byly odloženy na příští rok. Ve volbách roku 1900 republikáni rozšiřují své zisky a na základě toho byl vydán poslední volební zákon monarchie, který se snaží republikánům zabránit v úspěchu složením obvodů a vysokým cenzem. Zakazují se noviny, rozpouštějí městské rady, do kolonií se deportují „anarchisté“ a policie provádí násilné zásahy.

Následovaly studentské bouře, generální stávky, posilovala se pozice republikánů, kteří v roce 1909 zorganizovali velkou protiklerikální demonstraci v Lisabonu a v parlamentních volbách republikáni získávají 14 křesel. 14 všeobecných voleb uspořádaných mezi březnem 1890 a srpnem 1910 svědčilo o labilitě politického systému monarchie (průměrně volby jednou za 17 měsíců). 5. října 1910 byla vyhlášena Portugalská republika a ustanovena prozatímní vláda (Klíma 2007b: 339-428).

Podle pana Klímy si Portugalci uvědomili, že kvůli nedostatečné industrializaci, mechanickému „rotačnímu“ politickému systému, nerespektování evropských poměrů zmeškali jak druhou průmyslovou revoluci, tak zavedení moderní demokracie a stali se zaostávajícím národem. Vlna nevole ze strany obyvatel, oligarchů i politických demagogů a nárůst anarchických tendencí vyvrcholilo atentátem na panovníka a následným svržením monarchie 5. října 1910. Slabý průmyslový sektor, vysoká míra negramotnosti obyvatel, obtížná tažení za záchranu kolonií a následná hluboká finanční krize zapříčinila až přehnané očekávání, že republika vyřeší všechny problémy, které se odhalily v závěru monarchie (Klíma 2007b: 396).

Pedro Tavares de Almeida, zabývající se, na rozdíl od Jana Klímy, především liberálním obdobím portugalské historie zdůraznil, že je rok 1878 důležitým mezníkem v historii parlamentní monarchie, který otevírá novou etapu liberálního politického cyklu (široké rozšíření volebního práva), novou konfiguraci rotativismu (režim mírového střídání u moci dvou hlavních stran – Partido Regenerator a Partido Progresista) a také aktivní vystupování republikánského organizovaného hnutí. Od konce 70. let je evidentní modernizace repertoáru politické činnosti, což se projevilo například šířením nových metod občanské mobilizace (shromáždění) a konsolidací a rozšířením stejných prostředků na organizaci stran a možnost komunikace prostřednictvím tisku (Almeida 2015: 79).

Vytvoření moderních reprezentativních institucí a triumf liberálních ústavních režimů mělo za následek také postupnou institucionalizaci voleb a specifikaci pravidel začlenění či vyloučení občanů. Liberální cyklus současné Portugalské historie trval od roku 1820 do roku 1926 a během téměř století se konalo 52 všeobecných voleb do sněmovny (což je nejvyšší číslo v porovnání s ostatními evropskými státy, jak ukazuje tabulka č. 1), 26 volebních reforem,

z toho velký počet byl zaměřen na klíčové aspekty volebního systému (rozšíření volebního práva, zavádění volebních obvodů a volebních systémů).

Tabulka 1				
Počet všeobecných voleb pro členy parlamentu, 1878-1926:				
Evropské srovnání				
Země	1878-1894	1895-1910	1911-1926	Celkem
Dánsko	7	7	8	22
Francie	4	4	3	11
Německo	6	3	5	14
Řecko	6	7	6	19
Itálie	5	5	4	14
Nizozemsko	7	4	5	16
Norsko	6	4	5	15
Portugalsko	9	11	7	27
Španělsko	6	8	6	20
Švédsko	7	5	7	19
Spojené království	4	5	4	13

Zdroje: MACKIE and ROSE 1991; NOHLEN and STOVER 2010.

Podle něj se ve většině zemí volební právo vyvíjelo skokově, jelikož jen málo z nich dospělo k univerzálnímu volebnímu právu postupnými kroky. V 19. století byla pro Portugalsko charakteristická střídavá období otevřenosti a uzavřenosti, což buď uklidnilo, nebo ještě zvýšilo politické napětí. Co ale odlišuje portugalský vývoj volebního práva, však není tato „cik-cak“ cesta, ale její pozdější regrese, což bylo v rozporu s obecným evropským trendem definitivního zobecnění volebního práva – zpočátku pouze pro muže, a později (s výjimkou některých průkopníků) také pro ženy.

Reforma, přijatá v roce 1895, zrušila sociální požadavek („vedoucího domácnosti“) a umožnila hlasování pro novou vrstvu obyvatel. Mělo to však negativní dopad, jelikož díky jiným kompenzačním opatřením (práh příjmů), došlo k náhlému úpadku v rozšiřování volebního práva. S příchodem demokratizace byly politické protesty ohledně všeobecného volebního práva intenzivnější a mezi hlavní představitele patřila Republikánská strana, která jako první přišla s manifestem všeobecného volebního práva.

Změna režimu v roce 1910, se zřízením První republiky, nepřinesla rozhod s tímto dědictvím omezeného volebního práva, ale naopak se situace ještě zhoršila.

Již k stávajícím požadavkům přibyl v roce 1913 nový požadavek na vzdělání (umět číst a psát), což na zemi s 2/3 negramotností, mělo ničivý dopad. Podle slov poslance Pedra Sá Pereira, "všeobecné volební právo nemůže být v této době v Portugalsku přijato, protože by to představovalo nebezpečí nejen pro stabilitu stávajících institucí, ale i pro autonomii země. Zatímco zde převažují negramotní jednotlivci, nemůže být zavedeno všeobecné volební právo. " A co víc, dodal, připomínající příklad z minulosti, jako varování pro současnost: "Během období monarchie, nevzdělaní venkovští voliči rozdrtili hlasy rozumných a vzdělaných republikánských voličů. Místní caciques (šéfové) využívali negramotných voličů a posílali k volebním urnám, aby prosadili právě vůli místních šéfů, proti hlasům vzdělaných voličů ".

V době monarchie nebyly přesně definovány podmínky ani pro voliče, ani pro ty, kteří chtěli být voleni. Ústavní listina a její první reforma v roce 1852, definitivně stanovila přímou volbu členů parlamentu na čtyřleté funkční období. Při registraci byli zvýhodňováni ti potenciální členové, kteří měli vyšší odbornou kvalifikaci a tento těsnější a elitářský výběr zvýšil oligarchické tendence v parlamentním náboru, který byl patrný zejména ve významu rodinných a příbuzenských vztahů v obměně členů Poslanecké sněmovny. Na rozdíl od Monarchie, která kladla důraz na výši příjmů při vybírání potenciálních členů Parlamentu, První republika tento požadavek nahradila požadavkem na vzdělání, což mělo pozitivní dopad. Podle oficiálních statistik, v polovině 1880 počet občanů způsobilých k zastávání funkce jako člena Parlamentu, byla kolem 90.000, což odpovídá přibližně 2% z celkového počtu obyvatel; v roce 1915 to bylo více než 450 tisíc, přibližně 8% z celkového počtu populace.

Během Monarchie se způsob voleb měnil, ať už šlo o velikost volebních obvodů (počet volených členů), nebo územní uspořádání. Více-mandátové obvody byly uplatňovány v počátečním období do roku 1858 a finálním období od roku 1901 do roku 1910; jednomandátové obvody v letech 1860-1881 a 1896-1900 a smíšený systém 1884-1894. Před rokem 1910 byl typ volebních obvodů a jejich zeměpisné rozložení předmětem politické debaty a existoval názor, že volby budou méně vystaveny vlivu vlády s využitím systému malých jednomandátových volebních obvodů, což se v praxi nepotvrdilo. Volební zákon z roku 1884 zakotvil rotující systém dvou stran, což umožnila výhoda smíšeného systému. Novinkou v systému hlasování bylo zavedení mechanismu „neúplného seznamu“ nebo

omezeného hlasování ve více mandátových obvodech, který měl sloužit k ochraně „zastoupení menšin“ a také zajistil, že opozice měla minimální počet zástupců-což umožnilo snadnější rozhodování a dosahování konsensu.

I když formálně nebyly politické strany právně uznány a jejich organizovanost a vnitřní soudržnost byla slabá, jejich význam od roku 1870 rostl. Uplatňovaly dva typy mobilizace voličů, přičemž převládající model ztělesňoval fenomén „kazikismu“, který byl založen na různých formách klientelismu v kombinaci s osobní výměnou laskavostí, korupcí a nátlakem (Almeida 2010: 60-89).

Pedro Tavares de Almeida tvrdil, že kazikismus, definovaný klientelistickými transakcemi a nelegálními praktikami, byl prosperující realitou v portugalském politickém životě na počátku 20. století. Místní „caciques“ a jejich pomahači, zapleteni do sítí monarchistických stran (buď na základě tajné dohody, nebo v konfrontaci se správními orgány) byli všudypřítomní a velmi důležití v organizaci voleb, zejména (ale ne výhradně) ve venkovských oblastech a městech provincií. Aktivně se účastnili, jak při mobilizace voličů s alternativním využitím prostředků odměny a nátlaku, ve výběru kandidátů, tak i při jednání s ministrem království a hlavními politickými aktéry“ (Almeida 2015: 97).

Druhý model sloužil k vytvoření a mobilizaci veřejného názoru, prostřednictvím občanských příruček, průvodců voličů, tisku, politických klubů, rozhovorů a shromáždění. I když se volební chování občanů geograficky lišilo (venkovské x městské obyvatelstvo), tak se nejedná o striktní dichotomii, jelikož klientelistická mobilizace se neuplatňovala jen na negramotném venkově, ale pronikla i do měst, i když v různých formách. Před rokem 1910 monarchistické strany kontrolovaly hlavní zdroje politického klientelismu, a proto vymýcení kazikismu bylo hlavním bodem programu Republikánské strany. Republikáni předčasně slavili těsně po úsvitu nového režimu, o čemž svědčí humorná kresba na obrázku č. 1 v přílohách, ale ve skutečnosti, zřízení republiky neznamenovalo změnu ve volebních zvycích a praktikách, které převládaly během monarchie. Staré i nové formy klientelismu přetrvávaly a implementovaly se do nového stranického systému.

Volby se vždy konaly ve stejný den v neděli po celém kontinentálním Portugalsku a v období monarchie se volební místnosti nacházely v kostelech. Církev měla symbolickou a funkční úlohu, jelikož faráři pomáhaly ve volebních

místnostech kontrolovat totožnost voličů a poté se sčítáním hlasů. Kompletní sekularizace volebních místností proběhla až v době První republiky. Ve dnech bezprostředně po volbách, tisk obvykle zveřejnil seznam zvolených kandidátů, kteří se stali ministři a ti co se ocitli v opozici. Od roku 1870 se uváděla i jejich stranická politická příslušnost a jak se v určitých obvodech hlasovalo. V časných devadesátých letech začaly první experimenty s volebními mapami, které zobrazovaly rozložení stran ve volebních obvodech, ale technicky přesnější a graficky kvalitnější mapy vznikaly až za První republiky.

Jedním ze základních charakteristik voleb, ať už v průběhu monarchie nebo v republikánském období, byla slabá účast občanů při volbách. Toto způsobil nejen rozsah klientelistické mobilizace voličů – doprovázená korupcí, kupováním hlasů a falšováním záznamů voleb – ale také proto, že ve velkých městech v zemi, a to zejména v hlavním městě, byl počet lidí na seznamu voličů nižší, než kolik jich bylo způsobilých volit. Dostupné statistiky ukazují, že ve všeobecných volbách do sněmovny, konaných v letech 1878 až 1910, byla průměrná účast v Lisabonu a Portu asi 48% a 55%. Však v posledních pěti let monarchie byla průměrná účast v Lisabonu vyšší, asi 56% a 53% v Portu. V tomto kritickém období prováděla Republikánská strana intenzivní politickou mobilizaci a byla jistě zodpovědná za zvýšení volební účasti.

Dalším klíčovým faktorem volební historie Portugalska byl nesporná nadřazenost kandidatur sponzorované vládnoucí stranou. Málokdy se stalo, že vláda nechala vypsat volby, pokud její strana neměla v onom období šanci získat parlamentní většinu. Nestalo se tak pouze v případě krize, kdy hlava exekutivy byla pod palcem "nezávislého" jedince nebo založená na "riskantní" straně Alliance²⁹, která vedla k nepravdělné a nepředvídatelné efektivitě při koordinaci chodu státu. Podobná situace nastala v sousedním Španělsku za období nazvaného Restauración (1875-1923), pouze jednou vládní strana obdržela slabou parlamentní většinu, což ji přimělo rezignovat. Navzdory odlišných ústavních rámců a způsobů tvorby vlád během monarchie a první republiky, volby v obou obdobích sloužily k (auto) legitimaci moci. S neustálou nadřazeností vládních kandidátů logicky souvisí omezená volební soutěž. Ačkoliv žádné pečlivé kvantifikované údaje o skutečném rozsahu soutěže nejsou k dispozici, ve většině voleb existují alespoň nějaké údaje, které byly nashromážděny a svědčí o skutečnosti, že mezi lety 1868 až 1900

s výjimkou dvou situací, se skutečná konkurence mezi kandidáty uskutečnila v méně než 1/3 volebních obvodů.

Během devatenáctého století byly některé rozeznatelné a konzistentní změny v sociodemografickém profilu poslanců a zástupců (např. snížení počtu majitelů pozemků a doprovázející zvýšení počtu státních úředníků) a nejvýznamnější změna se týkala akademické kvalifikace a vzdělání. Zatímco mezi lety 1878 až 1910 měla polovina členů právnické vzdělání, tak od nastolení první republiky v roce 1910 do roku 1926, se jejich počet snížil na 2/5. Na druhou stranu se v období první republiky zvýšil počet členů zaměřených na vojenství a medicínu, což bylo neobvyklé v evropských parlamentech.

Almeida shrnul vývoj volebního práva v monarchickém a republikánském liberalismu tak, že se jednalo o velmi dlouhou a hrbolatou cestu, s pokroky a nezdary, s obdobím rozšíření volebního práva s jinými omezenějšími. Co ale odlišuje portugalské zkušenosti, není tato „cik-cak“ trasa, ale pozdější obrácený postup, na rozdíl od obecného evropského trendu. Nejprve přijaté volební reformy v roce 1895 a pak následné zhoršení republikánskou legislativou roku 1913, místo postupnému zlepšování a otvírání. Na konci prvního čtvrtletí dvacátého století, Portugalsko bylo jedinou zemí v západní Evropě, která neměla platnost univerzálního mužského hlasování. Bez ohledu na rozšířenou depolitizaci a občanskou apatii obyvatel v té době, přetrvávání omezeného volebního práva mělo dva důležité důsledky: za prvé to byla institucionální překážka demokratizace politického života; na druhé straně to byl faktor politické delegitimace zastupitelských orgánů jak monarchie, tak především republikánského režimu (Almeida 2010: 60-89).

Změna politického režimu v roce 1910 nepředstavuje v podstatě rozchod s volebními praktikami a zvyklostmi monarchie. Ačkoli proběhlo několik změn a variací, ne vždy zanedbatelné, zůstávají základní vlastnosti: dominantní pozice vládních kandidátů, omezená stranická soutěž a klientelistické praktiky „kupování“ volebních hlasů – kazikismus. Ve srovnání s volební soutěží ve Španělsku v období Restaurace se tato situace jeví velmi podobně. Realizace republiky ale přinesla hlubokou obnovu politických elit a členové nového režimu, jejichž parlamentní zkušenosti byly obecně krátké, měli více skromné sociální kořeny (převážně malá a střední provinční buržoazie), byli mladší a pokud možno pocházeli z oblasti svobodných povolání (právníci a lékaři) a z armády (Almeida 2015: 113).

Nakonec dodal, že náhlá změna režimu, která se konala v roce 1910, s konečným zhroucením monarchie a založením republiky, vedla k důkladnému odstranění a nahrazení "politické elity", zejména na parlamentní úrovni. Celkově pouze 48 poslanců (6,4% z celkového počtu) v republice mělo v bývalém režimu místo u moci - většinou jako zástupci republikánské opozice (Almeida et al. 2010).

Podle **Paula Jorge Fernandese**, který doplňuje výše uvedené autory, byla podřízenost obecných zájmů, egoistické chování oligarchů, fenomény jako nepotismus, korupce, kazikismus, politická přízeň a ovlivňování venkovských obyvatel vládou častá témata různých pozorovatelů politického života v Portugalsku během liberálního období. Tyto zakořeněné negativní obrazy během konstituční monarchie byly rozšířeny s velkým úspěchem mezi pracující třídu i vzdělanou elitu (Fernandes 2015: 155).

I **Paulo Silveira a Ribeiro e Sousa** se zabýval liberálním obdobím v Portugalsku, když napsal, že vznikalo mnoho laterálních děl, které sloužily k vyobrazení prostředí a osobností té doby a často zaujímaly kritický postoj vůči konstituční monarchii a jejich autoritám. Nedostatky systému se projevovaly řízeným tlakem a zasahováním do volebního procesu, výběrem volebních kandidátů, nízkou kvalitou protagonistů a nízkou úrovní politické soutěže, která měla tendenci rychle zapomínat na základní principy. Volební urna nebyla svobodná a ani nevybírala nejnositelnější kandidáty, a proto parlament nereprezentoval národ zrovna nejvyrovnanějším způsobem. Místní kazikové, státní zaměstnanci, kandidáti a maršálové vládních stran se nechovaly způsobem, který by přispíval k nezávislosti voleb (Sousa et al. 2015: 232).

Dějiny Španělska se zabýval přední historik **José María Jover Zamora**, který napsal, že francouzská nadvláda, nastolená v Evropě Napoleonem, anglická námořní a koloniální hegemonie, vleklý válečný stav (1795-1815) mezi Anglií, vládyní moří, a Francií, vládyní kontinentu, dlouhodobě narušily normální vztahy, které monarchie udržovaly se svými koloniemi v průběhu 18. století. „Španělské a portugalské zaoceánské impérium postihl stejný osud jako impérium anglické, které se rozpadlo na dvě části v roce 1776. Západní polokoule s konečnou platností přestala být koloniální oblastí a americký svět se oddělil od starých evropských metropolí. Procesem emancipace (osamostatnění), v němž odtržení vyústilo, se z Brazílie stal velký národ nezávislý na Portugalsku a z území bývalého španělského impéria v Americe vzniklo v letech 1808-1842 šestnáct nezávislých

republik. Událostí, kterou zmíněný proces započal, byl vpád napoleonských vojsk na poloostrov s cílem zajistit si kontrolu nad kontinentem a čelit jakémukoliv případnému vojenskému či obchodnímu pronikání Angličanů (kontinentální blokáda). Tato invaze vyvolala rozhořčenou ozbrojenou reakci španělského lidu (válku za nezávislost: 1808-1814) s dopadem na celou Evropu, neboť španělský příklad následovaly i další národy“ (Zamora 1995: 627). V národních válkách se do vojenských akcí vedle profesionálního vojska spontánně zapojili i civilisté všech sociálních vrstev, kteří věřili, že válka je vedena i v jejich zájmu.⁴

Současně však tento proces probudil politickou krizi s mnoha důsledky, protože v nepřítomnosti panovníka (který akceptoval vzniklou situaci a formálně se vzdal trůnu ve prospěch Napoleonova bratra Josefa) začaly svrchovanost ve jménu Ferdinanda VII. přebírat junty, vznikající spontánně po celém území monarchie. Asturie, Galicie, Sevilla, Katalánsko, Valencie, Murcie, Kastilie, León atd. ustavily své junty, které musely záhy řešit tři důležité otázky: zorganizovat odpor, propojit četné oblasti v jednotný celek vytvořením Ústřední junty a požádat o podporu světovou velmoc stojící proti Napoleonovi – Anglii. Tyto junty se ve Španělsku staly nástrojem buržoazní revoluce.

Ve Španělsku se první fáze této revoluce uskutečnila prostřednictvím činnosti cádizských kortesů, kdy „Národ“ byl svolán bez jakéhokoli stavového rozlišení, aby v jednokomorovém shromáždění „vzkřísil a zlepšil základní ústavu království“ (1810-1814), druhá v rámci tzv. „liberálního tříletí“ (1820-1823). Třetí – v letech 1832-1840 - vyústila v definitivní nastolení liberálního státu, jehož struktura odpovídala filosofickým a politickým koncepcím buržoazie.

Vyvíjejí-li se sociální struktury určité země rychleji než struktury politické, dochází k nesouladu, který je nutno odstranit „politickou reformou“ modernizující stát a umožňující zapojení nových společenských sil tak, aby bylo vždy chráněno společné blaho a všeobecné zájmy se podřídily zájmům většiny občanů. Politická scéna se rozštěpila na 4 tábory: pro francouzské přívržence, jovellanisty, liberální přívržence ústavy z roku 1812 a absolutisty. Hlavním zdrojem rozporů mezi těmito skupinami (především liberály a jovellanisty) byla ústava. Jovellanisté byli toho názoru, že stačí „oprášit“ starou ústavu a byli zřetelně ovlivněni Velkou Británií,

⁴ Z evropského hlediska byla španělská válka za nezávislost válkou osvobozeneckou. V evropské historiografii jsou tak označovány války vyvolané na evropském kontinentu napoleonskou nadvládou.

kteřá i bez psané konstituce dokázala spojit nové časy s institucionální kontinuitou, kteřá zaručovala politickou stabilitu. Liberálové naopak viděli v přijetí zcela nové ústavy snahu upevnit svrchovanost národa, kteřý se prostřednictvím zastupitelských shromáždění fakticky zapojil do přípravy zákonů závazných pro všechny, aby čelil despotismu suverénního krále.

Nově vzniklá ústava roku 1812 tak posloužila k likvidaci ekonomických a právních základů, na nichž spočívala stará stavovská společnost a zrušila pozůstatky panského řádu na venkově. Jenže pro většinu národa (v roce 1803 bylo 94 procent analfabetů) nemělo slovo „konstituce“ dosud žádný význam. Španělský lid považoval za přirozené, aby král vládl a ostatní jej poslouchali. Lidové vrstvy důvěřovaly „Králi“ - nesmírně účinnému mýtu po celé 19. století – daleko více než intelektuální menšině. Tento společenský spor vyústil v roce 1814 nastolením absolutismu návratem Ferdinanda VII.

Z politického hlediska bylo období 1815-1848 v evropské historii charakterizováno konfliktem mezi dvěma tábory. Na jedné straně absolutistickým, kteřý rezolutně usiloval o navrácení sociálních a politických poměrů do situace před rokem 1789, tedy před počátek rozsáhlé válečné a revoluční krize, kteřá trvala dvacet pět let a kteřá měla být ukončena restaurací roku 1814. Na druhé straně existovala liberální a konstituční tendence, rozhodnutá udržet základní výdobytky buržoazní revoluce navzdory snahám o restauraci starého režimu. Toto období soupeření se uklidnilo rokem 1834, kdy liberální buržoazie definitivně nastoupila do vlády v obou poloostrovních státech, ve Španělsku i v Portugalsku a v roce 1837 byla přijata další ústava, i když se formálně jednal o revizi ústavy z roku 1812. Ta prosazovala režim založený na svrchovanosti dvou historických institucí, krále a kortesů, kdy kortesy byly tvořeny dvěma stavy – stavem „procerů“ (tj. významných osobností) a stavem „pověřenců“ -, kteřé by zasedaly nikoli společně, ale ve dvou různých komorách („dvoukomorový systém“). Přesto se však absolutistický tábor nevzdával a na severu narůstala absolutistická opozice, kteřá rozpoutala dlouhou a krvavou občanskou válku trvající sedm let (první karlistická válka 1833-1840). Během druhé fáze (od října 1837) se konflikt přenesl z regionálního rámce prvního období (Baskicko, Navarra, Maestrazgo) na území celého státu.⁵

⁵ Od konce roku 1837 byl patrný výrazný vzestup umírněných a tato tendence vykryštovala v březnu 1840 v návrh zákona o obecních radách, jehož centralistický charakter byl pro umírněné

Dohoda z Vergary (31. srpna 1839) uzavřená generály Esparterem (liberálem) a Marotem (karlistou) ukončila konflikt Esparterovým slibem, že budou uznány hodnosti a vyznamenání karlistických vojáků a vládě bude doporučeno, aby kortesům navrhla úpravu pravomocí. Od vergarské dohody je patrný přechod španělského státu od liberální revoluce (završené během války) v dlouhou umírněnou etapu, která byla z větší části provázaná s panováním Isabely II.

Druhá polovina 19. století byla ve Španělsku tvořena dvěma různorodými obdobími. Na jedné straně panováním Isabely II. od okamžiku její plnoletosti (1843-1868), kdy v tomto umírněném období byla přijata ústavní monarchie a na straně druhé revoluční etapou, která trvala šest let a byla zahájena v roce 1868 tzv. zářijovou revolucí a sesazením královny z trůnu.

Po ekonomické stránce umožnila dlouhá období míru (neboli umírněné období) téměř nepřetržitý vzestup, který byl stimulován budováním sítě vnitrostátních železnic a investicemi zahraničního kapitálu do země. Revoluce z roku 1868 (i když částečně motivovaná hospodářskou a finanční krizí z roku 1866, která se ve Španělsku podstatně odrazila) nepřerušila vzestupnou fázi španělské ekonomiky, která začala po rychle překonané krizi z roku 1843 a v mnoha směrech pokračovala až do osmdesátých let.⁶

„Pro politickou dialektiku tohoto období byl příznačný konflikt mezi umírněnými a progresisty. Umírnění vládli v různých seskupeních po celou dobu plnoletosti Isabely II. s výjimkou tzv. „progresistického dvouletí“. Progresisté, kteří nedisponovali potřebnými kádry pro převzetí moci, znemožňovali svou vytrvalou činností, aby se korupce a zkorumpovanost, v níž vláda umírněných vyústila, staly chronickými. Hnutí progresistů navodilo v letech 1868-74 revoluční situaci, které se ve službách ideje federální republiky aktivně zúčastnil proletariát z jižních a východních oblastí poloostrova.

Ideologii dvou hlavních politických seskupení vyjádřily jejich názvy. Zatímco buržoazii a střední vrstvy, držící ve svých rukou moc a monopol na morální

typický, ovšem který byl svým duchem v rozporu s platnou konstitucí. Návrh vyvolal rozhořčený odpor progresistů (Zamora 1995: 684).

⁶ Hnacím motorem společenských změn byl vytrvalý růst populace, rozsáhlé využití rolnického vlastnictví (získaného v důsledku transformace), značný průmyslový vzestup severu (zejména Katalánska), hojná poptávka po pracovních silách všeho druhu a průmyslový a finanční stimul nutný pro budování železniční sítě (Zamora 1995: 748).

soudy, charakterizovala umírněnost a odpor k extrémům a krajnostem, nižší střední vrstvy vkládaly upřímnou naději v pokrok“ (Zamora 1995: 730).

Zamora zdůraznil, že postavení buržoazie v obou poloostrovních středozezemních státech nebylo tak pevné, vzhledem k malému průmyslovému a tržnímu rozvoji a celkově slabé ekonomické základně. Ve Španělsku a Portugalsku se buržoazie, která se dostala k moci – španělští „umírnění“, portugalské „ordeiros“ (tj. zastánci pořádku) - musela opět opírat o armádu, aby mohla čelit absolutisticky orientovaným rolnickým vzpourám, které nadále propukaly v některých krajích na severu poloostrova. Kromě toho se Španělsko a Portugalsko potýkalo s „problémem jihu“, existencí zemědělských bezzemků (portugalské Alentejo, španělská Andalusie), kteří zůstávali vzhledem ke své bídě a zaostalosti zcela mimo aktivní občanské postoje.

Hluboká hospodářská krize a také evropská krize v 60. letech byla jedním ze spouštěčů zářijové revoluce v roce 1868, jako výraz politické shody mezi unionisty, progresisty a demokraty. Revoluční šestiletí (od sesazení Isabely II. z trůnu do restaurace koncem roku 1874) představovalo přes své krátké trvání jedno z nejvýznamnějších období novověkých španělských dějin. Z celkového pohledu působí šestiletí neuspořádaným dojmem: monarchie, dvě různé formy republiky, dvě konstituce, koloniální válka, dvě občanské války a nepřetržité střídání junt... toto chaotické období přineslo ústavu z roku 1869, která zaváděla všeobecné volební právo, ale vzhledem k tomu, že První republika byla velmi nestabilní, bylo revoluční šestiletí ukončeno Bourbonskou restaurací roku 1875.

V tomto období došlo k rozdílnostem mezi severem poloostrova, relativně sdílejícím typicky evropské způsoby života (Katalánsko, Baskicko), a jižním Španělskem, převážně zemědělským a zatíženým (stejně jako Itálie) „jižním problémem“, který byl zčásti důsledkem sucha a zčásti agrárním vlastnictvím a zemědělskou výrobou. Počet obyvatel Španělska se v době restaurace pohyboval mezi šestnácti a půl a devatenácti miliony, což byl poměrně velký populační růst, ale míra negramotnosti byla stále vysoká.

Lidové a pracující vrstvy se již nepotřebovaly uchýlovat ke vzpouře či revoltě, aby byl jejich hlas vyslyšen. Nyní měly k dispozici sdružení, „všeobecné“ volební právo a stávkou, což stanovila konstituce z roku 1876. „Podle volebního zákona z roku 1878 bylo voličstvo - tj. census – tvořeno všemi Španěly staršími 25 let, kteří jsou v rámci nebo mimo rámec okresu plátcí minimálního obnosu 25 peset

pozemkové daně či 50 peset průmyslové daně ročně do státní pokladny a dále všemi, kdo zastávali určité funkce, nebo vykonávali určitá povolání“ (Zamora 1995: 877).

Podle Zamory šlo tedy ve skutečnosti o omezené volební právo a celkově španělský systém Restaurace nebyl vzorem vysoké vládní a parlamentní stability, jelikož docházelo k trvalému falšování výsledků a ústavy liberály i konzervativci a k přežívání panského systému zvaného kasikismus. Kasikismus (cacique - „pán poddaných v indiánské provincii či osadě“) fungoval především na venkově, jehož prostřednictvím některé místní osobnosti, významné svou hospodářskou silou, funkcí ve správě, nebo „vlivem“ na oligarchii, přímo ovládaly početné skupiny obyvatel. I přes skutečnost, že systém oligarchie a kazikismu byl zjevně nemorální, spolupráce mezi kaziky a oligarchy (působili v celostátním měřítku na klíčových místech politického a správního aparátu) dodala systému stabilitu.

V období Restaurace se utvořila opozice, která se postavila proti politickému uspořádání, daný konstitucí z roku 1876, tvořená především tradicionalisty a Republikánskou stranou. Obdobnou roli hrála v politickém životě také regionalistická hnutí, a především v Katalánsku, ale i v Baskicku a Valencii se již projevovalo jako vyhraněná politická síla. Tato hnutí se projevovala snahou podnitit politický reformismus, který by prostřednictvím autonomie ochránil jazykovou a ekonomickou specifičnost kraje.

Období, spojené s panováním krále Alfonse XIII., které započalo v květnu 1902, kdy mladý monarcha dosáhl plnoletosti a skončila tak regentská vláda jeho matky Marie Kristiny z habsburského rodu, přineslo mnoho změn. Do roku 1917 byl systém relativně stabilní, ale pak následovala politická krize, kterou charakterizoval rozpor mezi formálně platnou ústavou – Cánovasovou ústavou z roku 1876 - a společenskou realitou, která se základní listině stále více vzdalovala v důsledku celospolečenských proměn. Regionální hnutí (politický katalanismus), dělnické hnutí a reformismus středních vrstev velmi rychle sílily a systém zavedený za restaurace se stával stále více nestabilní a nedostačující. Od roku 1917 lze sledovat proces krize parlamentní monarchie právě na postupném rozkladu dvou velkých historických stran (konzervativní a liberální), na nichž stála funkčnost ústavy. Dělnická třída reagovala na proces kapitalistické koncentrace a stále většího technického pokroku sdružováním do stále silnějších a lépe organizovaných odborových svazů a federací celostátního dosahu. Tuto koncentraci posílila také

Bolševická revoluce roku 1917, která vedla k ustavení prvního socialistického státu.⁷

Krise parlamentní demokracie měla mnoho příčin, všechny však směřovaly k nastolení silnějšího státu, schopného kontrolovat každého občana, státu toužícího kontrolovat a řídit všechny sféry národního života – politiku, hospodářství, kulturu. Hlavní příčinou krize však byla nedůvěra v systém dvou stran, který se zdál až moc jednoduchým, než aby mohl vstřebat nové politické proudy, rodící se z regionální plurality Španělska a z rozvíjejícího se dělnického hnutí (Zamora 1995: 626-1118).

V pozadí revolučních stávek let 1919-1923 byl pád cen a nezaměstnanost a epicentry tohoto sociálního vření byla Barcelona a andaluský venkov. Celková společenská i politická krize vyústila roku 1923, kdy se státním převratem za podpory armády a s výslovným nebo tichým souhlasem většiny Španělů, chopil politické moci generál Primo de Rivera, aby skoncoval se stavem anarchie a nastolil diktaturu. José María Jover Zamora zdůraznil, že „diktátora v podstatě podporovala armáda, buržoazie toužící po pořádku a stabilitě, velkostatkáři, církevní kruhy (nikoliv bez jistého roztrpčení nad tím, že diktátor ve své sociální a pracovní politice preferoval socialisty na úkor křesťanských odborů), lidé nejrůznějšího původu, které si získal svou prostotou a nesporným osobním kouzlem, anebo kteří se dali přesvědčit neméně nesporným dílem, jež režim vykonal. Primo de Rivera se snažil opírat o neutrální masy, o obyčejného člověka“ (Zamora 1995: 1050).

Carlos Dardé Morales, který na rozdíl od Zamory psal především o volbách a politické reprezentaci ve Španělsku do roku 1923, uvedl, že návrat Bourbonů na trůn Španělska v osobě Alfonse XII. (syn Isabely II.), nastal vojenským převratem pod vedením generála Arsenia Martíneze Campose koncem roku 1874. Tak začalo poslední období liberálního Španělska, které skončilo v roce 1923 dalším vojenským tahem, a to Miguelem Primo de Riverou a panováním Alfonse XIII. Téměř padesát let mezi oběma vojenskými povstáními bylo neobvyklé svou stabilitou v historii španělského liberalismu, stejnou ústavou z roku 1876, která byla přijata oběma hlavními stranami – konzervativci a liberály –

⁷ Poté, co v Evropě vypukla první světová válka, ve které si Španělsko udrželo privilegované neutrální postavení, byl ekonomický vývoj ve Španělsku zcela odlišný než ve válčící Evropě. Španělsko nejenže nebylo zničeno válkou, nýbrž vylákalo i značné bohatství z obchodu s válčícími stranami, neschopnými vyrábět životně důležité produkty, které naléhavě potřebovaly (Zamora 1995: 949).

kterým se mírumilovně podařilo střídát u moci, přičemž armáda zůstala v kasárnách a nezasahovala do formování vlád. Po turbulencích předchozí období, kulminující v republikánském chaosu roku 1873, zavládla touha po míru a klidu v zemi (Morales 2010: 316).

To, co charakterizuje z politického hlediska období známého jako Restaurace (Obnova) ve Španělsku, 1875-1923, je přetrvávání bourbonské monarchie a stejné ústavy z roku 1876, spolu s klidným střídáním stran u moci. Jsou to vlastnosti, které se podobají portugalské Regeneraci, která začala o dvacet let dříve (Morales 2015: 17).

Podle Moralese se obměna politických stran u moci stává základem pro stabilní politiku, která se projevila ve volbách. Ve Španělsku, stejně jako v Portugalsku, jak napsal Pedro Tavares de Almeida „vytváření vlády bylo, kromě výjimek, rozhodnuto již na začátku voleb“. Jednalo se především o potvrzující rituál, nástroj auto-legitimizace vládnoucích. Volby nebyly něco zbytečného nebo irelevantního, ale také nenahrazovaly vládnoucí elity systému. V případě Španělska, toto spočívalo na prvním místě v královském přednostním právu v Koroně – čili způsobilost, kterou měl monarcha pro rozpuštění parlamentu a pověření vedoucího nějaké politické strany. V druhém případě možnost, kterou nabízela správa vládám, aby dosadili své kandidáty.

V porovnání s velkou změnou, kterou přinesla Obnova, systém zavedený v roce 1875 vůbec nezměnil dva základní elementy struktury státu, jako byly rozhodovací pravomoci, kterými disponoval monarcha a převaha výkonné moci nad legislativní a soudní. To znamenalo udržet a pokračovat ve vybrané možnosti liberálními Španěly v roce 1834, podtržena zmírněním v roce 1845, v kontrastu s ustanovením Konstituce v Cádizu z roku 1812, které bylo nařízeno králem.

Trvání těchto základních znaků politického systému v průběhu celé Obnovy bylo kompatibilní s růzností volebního práva a s jasnými změnami volebního chování a parlamentního verbování, což je na druhou stranu logické v období skoro padesáti let, ve kterých měly místo hluboké ekonomické a sociální změny. První volby během znovu upevnění monarchie byly v roce 1876, v souladu s precedentní volební normou z roku 1871 (všeobecné hlasovací právo). Od této doby přístup kongresu poslancům byl regulován třemi volebními zákony, a to z roku 1878, 1890 a 1907, v rámci ústavy z roku 1876 (Morales 2015: 17-44).

Celá volební legislativa v období Obnovy se logicky přizpůsobovala Konstituci z roku 1876. V tomto základním textu se ustanovovalo že „Parlament se skládá ze dvou částí: Senátu a Kongresu“. Co se týče Kongresu, byl složen z poslanců volených lidmi. Poslanci byli voleni a mohli se volit pouze na základě práva. Toto ustanovení bylo charakteristickým rysem celého konstitucionálního textu. V konstituci byly také ustanoveny podmínky pro to být zvolen poslancem: „Být Španělem, světského státu, plnoletý a těšit se ze všech civilních práv.“ Volby do senátu měly sice malou politickou důležitost, ale díky nim měla každá provincie svou moc. Senát byl složen ze dvou různých členů: doživotních senátorů a těch, kteří byli zvoleni na dobu pěti let. Tato kompozice horní komory odrážela vliv organických teorií reprezentace a tímto bylo zamýšleno poskytovat konkrétní zastoupení různých sociálních zájmů na rozdíl od zastoupení obecného zájmu, který byl zakotven v dolní komoře (Morales 2010: 318).

Právo z roku 1878 bylo potvrzeno konzervativní vládou, zastoupenou Antoniem Cánovasem del Castillo, na začátku vlády Alfonsa XII. Jeho nejvýznamnějšími inovacemi bylo: nahrazení všeobecného hlasování pro muže, zavedené během šestiletého revolučního období, majetkovým cenzem; a vytvoření 20 nových více mandátových volebních obvodů se systémem, který podporoval zastoupení menšin. Volební obvody se formovaly připojením k některým městským okrskům. Už v tomto období bylo znatelné umělé rozdělení některých volebních okrsků. Toto teritoriální rozdělení zastoupení bylo neměnné až do konce Obnovy, přestože byla kritizována zákonem z roku 1907. Jenom zřídka se tvořily nové okrsky jako například Huelva. Tyto změny se ale nepromítly na demografickou evoluci země. Zákon z roku 1878 sloužil jako báze pro ustanovení čtyř volebních práv.

Následující volební zákon z roku 1890 již za vedení Marie Cristiny z Austrie, bylo dílem liberální vlády zastoupené Sagastou, který zřídil všeobecné mužské hlasovací právo. Právo bylo prezentováno jako výsledek ideologického kompromisu liberální strany – obnova demokratického odkazu revolučního šestiletého období a dokončení ústavního procesu 19. století. -jako reakce na specifické problémy španělské volební reality. Třetí a poslední volební norma z roku 1907, na počátku vlády Alfonsa XIII. byla dílem konzervativní vlády Antonia Maury a měla řešit vady předešlých volebních zákonů. Tato reforma měla eliminovat korupci a vymýtit kazikusmus, který byl obecně spojen s volbami.

Zákon z roku 1907 sloužil jako báze pro sedm parlamentních voleb. Obrázek č. 2 v příloze zobrazuje mapu a rozmístění kaziků po území Španělska.

Žádný ze španělských volebních zákonů Obnovy nebyl vyhodnocen jako pakt mezi politickými stranami. Ten, který se přiblížil, byl zákon z roku 1878, vypracovaný komisí, ve které se účastnily všechny politické síly v Kongresu a došly ke společným závěrům. Největším střetem mezi politickými stranami byl zákon z roku 1890, který konzervativci zamítli úplně. Zákon z roku 1907 byl zase kritizován liberální stranou.

Co se týká samotného vývoje volebního práva v jednotlivých reformách, tak jak to popsal Morales, zákon z roku 1878 dával volební právo starším 25 let, kteří splňovali daná pravidla nebo platili minimálně 25 pesos oblastní daň nebo 50 pesos jako průmyslový příspěvek. Výsledkem bylo sčítání lidu při volbách s výsledkem mezi 800.000 – 900.000. V parlamentním opatření byl zamítnut návrh konstitucionální politické strany dát volební právo těm, kteří umí číst a psát, podložena argumentem, že je důležitější reprezentace chytrých lidí než bohatství.

Zákon z roku 1890 ustanovil mužský hlasovací systém, kde mohli volit všichni muži starší 25 let, kteří jsou residenty minimálně dva roky na jednom místě a kteří nebyli legálně nezpůsobilí. Sčítání lidu u voleb se pětkrát navýšilo. Diskuze ohledně tohoto práva dala příležitost konzervativcům a liberálům, aby si představili rozdílné vize společnosti. Liberálové se vrátili k prosazování harmonické myšlenky společnosti.

Zákon z roku 1890 zahrnoval novinku, kterou byla zavedení formy společného hlasování, prostřednictvím vytvoření speciálních škol, formovaný univerzitami, ekonomickými společnostmi, obchodními, zemědělskými a průmyslovými komorami, které mohly poslat své reprezentanty do kongresu. Tento způsob byl použit pouze ve vzácných případech a to čtyřikrát.

S žádnou novinkou nepřišel zákon z roku 1907. Republikánský poslanec Pedregal doporučil, že volební právo by měly mít i ženy. Další člen Mario Sánchez mu odpověděl, že ženy mají dost práce s volebním hlasem svého muže, takže je to nevhodné.

Zákon z roku 1907 položil limity v možnosti být volen s třemi možnostmi být kandidátem: být již stávajícím poslancem; být navržený dvěma exposlanci z kortesů nebo třemi provinciálními exposlanci; nebo být podpořen dvacetinou voličů okrsku. Všechny politické strany se shodly na tomto postupu.

Podle Moralese všechny volby konané v letech 1876–1923 kromě jedné, byly vyhrány vládou, která je vyhlásila. Konzervativci a liberálové se pravidelně střídali u moci a vyhrávali ve všech volbách, které vyhlásili. Výjimka byla v roce 1919, ve kterém vláda konzervativců v čele s Antoniem Maurem prohrála a podala krátce poté demisi. Následky těchto voleb byly výjimečné. Konzervativní politická strana byla rozdělena mezi strany Maura a Eduarda Data. Ale v následujících volbách konzervativci a liberálové zase obdrželi většinovou podporu.

Faktor, který určoval výsledky voleb, nebyl názor ani ztvárnění zájmů, nýbrž vliv vykonávaný parlamentem prostřednictvím prostředků, které mu poskytovala politická silně centralizovaná struktura. Prostředky moci, které se mohli používat k naléhání na voliče, kteří volili ministerského kandidáta, ale ve většině případů až do roku 1907 se používaly k falšování výsledků voleb. Nebylo potřeba měnit výsledky všech voleb v okrsku, pouze pro dosažení většiny hlasů. Tyto podvodné praktiky ze strany autorit se upevňovali v pasivitě voličů a bylo možné s nimi skončit snahou a úsilím mobilizace (Morales 2015: 17-44).

Nedostatek nezávislých voličů byl podle Moralese veřejně a jednomyslně připisován vládní interferenci. V reakci na tuto veřejnou apatii strany prosazovaly politický postoj mobilizace na základě zastoupení místních zájmů. V důsledku toho, počet volebních okresů schopných odolat nátlaku vlády, se zvýšil v průběhu času: pokud jich na začátku Obnovy bylo 10% z celkového počtu, tak ve dvacátých letech 20. století tento počet vzrostl na 65 %. Tento typ politiky byl přijat nejen dynastickými stranami, ale také opozicí – republikány, karlisty nebo katalánskými regionisty. V těchto stranách existoval "dvojitý mechanismus": jeden představovala ideologická propaganda směřující převážně k městským voličům a další, která měla za cíl získat podporu tím, že poskytla laskavost ve venkovských oblastech – kazikismus. V průběhu času došlo také k posunu v zastoupení zájmů, které se přesunuly od obhajoby individuálních zájmů až po zájmy kolektivní (Morales 2010: 318).

Pokles většinových vládních kabinetů bylo zaviněno třemi důvody rozdílné váhy: růst opozice v systému (i když růst opozice nebyl velmi zřetelný ani nenásledoval lineární a progresivní trajektorii), rozdělení dynastických politických stran (rozdělení politické strany konzervativců na dvě velké skupiny – „mauristas“ a „datistas“ a liberálů na tři skupiny) a růst vyzvaných občanů k volbám. Od roku 1913 logicky stoupla volební konfrontace a ztížila formaci vládní většiny. Stabilní

teritoriální zakořeněnost rostoucího počtu poslanců se především vysvětluje propagací a mobilizací v zemi.

Volební právo z roku 1878 se může považovat jako nesmělý pokus o odzbrojení vlády. Se snížením doby mezi volbami vláda ztrácela možnost je ovlivnit. Poslední volby konané v rámci zákona z roku 1878 v roce 1886 daly příklady pokroku: vláda se podílela méně na volbách, než bylo zvykem, a to proměnilo volby ve více soutěživé.

Zákon z roku 1890 vypadal jako regresivní ve formování nezávislého voliče, když dal volební právo většině mužů bez ekonomické nezávislosti, vzdělání a vědomí, které toto právo reprezentovalo.

Inovace, kterou představil zákon roku 1907, měla nedostatečné efekty: povinnost volby, slabost předchozích schválení a vytvoření Junta Nacional del Censo, která snížila možnost podvodu, ale pouze na určitých místech, kde byl volič schopný vykonávat svá práva.

Morales také zmínil, že ve Španělsku v době Obnovy zásah vlády zahrnul celý volební proces, včetně výběru kandidátů. A v této době byl znám název „zaškatulkování“ jako výsledek úkolu zavedeného vládou pro lepší přehlednost a jednodušší umístění do volební mapy – okrsky a místa volebních obvodů. Tento systém registrovanému jednotlivci nezajistil zvolení, ale dal mu výhody a vládní ochranu. Praktika zaškatulkování se udržela po celou dobu monarchie.

Začlenění (zaškatulkování) osob se uplatňovalo nejen pouze do politické strany, ale také do opozice a stran jdoucí proti systému, jako například republikáni. Toto byla inovace představená v době Obnovy a systém škatulkování byl výsledkem paktu mezi všemi politickými silami. Opakem zakořeněného poslance byl poslanec „cunero“, který nebyl z okrsku, ani k němu neměl žádný vztah. „El cunerismo“ je komplexním fenoménem. Normálně se vysvětloval jako přidělení pravomocí centrální mocí, kdy měl poslanec povinnost loajality v prvních dekádách Obnovy. Ne vždy tomu ale bylo tak. V ostatních případech lokální síly hledaly významné politiky národní úrovně, aby reprezentovali jejich zájmy. Podle Moralese vzrostla jejich důležitost, protože díky kupování hlasů od místních (venkovských) obyvatel zajišťovali vládnoucím stranám podporu.

Nebyly významné rozdíly mezi zástupci dvou dynastických stran, ale hlavní rozdíl byl mezi monarchy a republikány. S nedostačujícím socialistickým zastoupením vstoupili do Kongresu někteří dělníci společně s učiteli a

marxistickými intelektuály. Během Obnovy se vystřídaly tři generace poslanců: ti, co hráli hlavní roli ve formování systému, dále ti, kteří dosáhli Kongresu v poslední dekádě 19. století a ti, kteří byli součástí první světové války.

Volby pod zákonem z roku 1878 přály hlavním lídrům politických stran, které si tento zákon vytvořily. Reforma v roce 1890 protěžovala republikány a socialisty v městských jádrech. Zákon z roku 1907 očividně neprotěžoval žádnou politickou stranu.

Rodina sehrávala hlavní roli v politickém životě v době Obnovy. V politických stranách s nedostatečnou organizací, kvůli limitujícím prostředkům moci, rodinné vztahy přinesly pouto loajálnosti. V mnoha případech různí členové jedné rodiny-rodice, děti, příbuzní, bratřenci a švagři – drželi pozice v různých politických sférách (na místní, provinční i národní úrovni). Někdy jedna rodina řídila celý politický život v provincii (Morales 2015: 17-44).

Na závěr Morales dodal, že právě volební praktiky i celý parlamentní systém vyvolávaly kritiku, která vyvrcholila převratem vedený generálem Miguelem Primo de Riverou v září 1923, který zahájil vojenskou diktaturu. S tichým souhlasem – přinejmenším – Alfonse XIII. byla pozastavena ústava z roku 1876 a kortesy byly uzavřeny. Téměř jednomyslné přijetí diktatury ukázalo, že po téměř století existence španělského liberálního systému postrádal potřebnou sílu, aby odolal vlně antiparlamentarismu (Morales 2010: 320).

María Antonia Pena a María Sierra, doplňující Moralesovu charakteristiku politického systému Španělska, se vyjadřovaly k rodinným vazbám v politice, když dávaly za příklad kastelsko-leonský regionu, kde 22 poslanců ze 100 pochází z rodin, které se již vyskytují v parlamentu. 38 poslanců ze 100 vystupuje po celý svůj život s politickým příjmením, aby rodinné vazby nebyly tak zřetelné a 10 poslanců ze 100 jsou přímí příbuzní ve vztahu otec-syn, včetně zeťů, synovců a švagrů (Pena a Sierra 2015: 63).

Javier Moreno Luzón tvrdil, stejně jako předešlí tři autoři, že ve Španělsku roku 1875, v období Restaurace, byla obnovena dynastie v čele s králem Alfonsem XII (španělská koruna se vrátila do rukou Bourbonů) a byl zahájen cyklus relativního politického klidu. Klid byl založen na paktu mezi dvěma hlavními monarchistickými stranami, Konzervativní a Liberální stranou, které se střídaly u moci (V Portugalsku to bylo období tzv. „rotativismu“. Obě velké strany, „regenerační“ vedená José Lucianem a „progresistická“ vedená Hintzem Ribeirou,

se rovněž střídaly ve výkonu moci). Tyto falešné volební mechanismy, které jim zajistily parlamentní většinu potřebnou k vládnutí, fungovaly na stejném principu, jako v Portugalsku v době Regenerace (Luzón a Almeida 2015: 9-14).

Luzón dodal, že jak v literatuře, tak v tisku, se důkladně popisovaly různé etapy volebních procesů v době Restaurace, zejména byly vyzdvihovány podvody a korupce, které je doprovázely. Jednalo se o neustálé zásahy vlády do voleb, aby zajistila parlamentní většinu (Luzón 2015 198-199).

Kdo byli kazikové? Ve většině případů to podle Javiera Morena Luzóna byli zbohatlíci nakopnutí silou liberální revoluce 19. století, která otevřela dveře jejich sociálnímu a politickému triumfu. Dosahovali ho tím, že koupili církevní a obecní majetek, který byl zabaven a vydražen státem. Liberální revoluce pomohla sdružení kaziků dosáhnout uznání za mezitřídní mobilitu a úlevy místní moci. Mezi konzervativci a tradicionalisty byla vláda kaziků považována jako následek selhání rovnováhy starého režimu, kde aristokracie měla legitimní a přirozenou moc nad místními venkovany. Na jednu stranu falšovala volby a poskvřňovala parlament nesmazatelným hříchem, na druhou stranu svými klientelistickými chapadly držela v pasti vývoj parlamentních stran. Rozhořčení zaostalostí a brutalitou na venkově, spisovatelé a divadelní režiséři představovali kaziky ve svých dílech jako tyrany, kteří drželi Španěly v polo-otrockém stavu (Luzón 2015: 202).

Posledním významným autorem, který se zabýval obdobím Restaurace a navázal na již zmíněné charakteristiky španělského systému v době Restaurace, byl **Juan José Linz** a napsal, že Obnova byla obdobím, kdy zákonodárci dokázali přijmout většinu základních právních předpisů v rámci španělské vlády a administrativy, ačkoli nevyřešili mnoho ze základních politických problémů, zejména regionálních a sociálních. Poslední snaha o zachování kontroly nad Kubou a Filipínami a válka se Spojenými státy, která skončila porážkou Španělska v roce 1898, vedla k hluboké krizi. To se neprojevilo ani tak v rámci stran a politických elit, ale ve vzestupu periferních nacionalistů a intelektuálních kritiků systému. Mezi lety 1902 a 1923 zde bylo třicet dva premiérů a třicet šest vlád s průměrnou délkou života přibližně sedm měsíců. Příčiny tohoto procesu jsou obtížné vysvětlit. Někteří to připisují osobnosti Alfonse XIII, zatímco jiní zdůrazňují absenci solidních vládních většin, neslučitelnost a osobní vendety mezi politiky (dokonce též strany), mimoparlamentní tlaky z ulic, sdružení občanské společnosti (včetně

svobodných zednářů) a nakonec svou roli sehrála armáda. Žádná z demokratických sil nebyla schopna revidovat ústavu tak, aby byla omezena královská moc, aby se demokratizoval Senát a omezila se rostoucí síla veta armády.

Podle Linze je Obnova normálně považována za oligarchický režim, ve kterém jsou osobní a rodinné vazby mezi členy politické třídy samozřejmostí, a kde je politický klientelismus (*caciquismo*) pravidlem. Nicméně, většina z 240 lidí, kteří obsadili nejvyšší pozice v exekutivě, byli profesionální politici, kteří často prokázali značnou míru nezávislosti od vnějších tlaků. Revoluční zkušenost z roku 1868 způsobila, že Koruna byla do určité míry přizpůsobitelná, politicky otevřená a nabídla svou podporu oběma dynastickým stranám, které se objevily v roce 1874 jako dědicové hlavních politických stran z dob panování Isabely II: konzervativci a liberálové. Ostatní strany neměly dostatečné zastoupení nebo veřejnou podporu, aby byly relevantní při vytváření vlád.

System dvou stran, který fungoval v době Obnovy, kdy se u moci střídali konzervativci a liberálové, byl pravidlem až do krize roku 1917, která otevřela cestu první koalici vládě s nástupem Alfonse XIII. Tato koaliční vláda byla také první vládou, která zahrnuje například katalánskou regionální stranu *Lliga Regionalista*. Tři další koaliční kabinetů následovaly v letech 1921 až 1923, v nichž byli členové takových stran jako *Partido Liberal Demócrata*, liberální progresista, *Izquierda liberal* – všechny frakce liberálů.

I přes voličskou apatii a lhostejnost, nátlak, volební podvody, spojené s korupcí a „kazikismem“, tak systém dvou stran v jistém smyslu fungoval, jako zvrácená forma konsociační politiky. Ale konflikty vzniklé na sociální úrovni však mají dlouhodobé důsledky pro stabilitu politického systému. Důvodem, proč tento systém přestal fungovat, bylo to, že ve skutečnosti ani jedna z dynastických stran nevedla skutečnou politickou alternativu, a protože nebyly schopné reprezentovat nové sociální skupiny, což mělo za následek rostoucí význam regionálních, nacionalistických a separatistických stran v některých oblastech Španělska. Navíc během vlády Alfonse XIII. se hlavní strany rozpadly – konzervativci se rozdělili na dvě skupiny, někteří z nich následovali Mauru a ostatní byli připraveni k účasti ve vládě s Datem. Po atentátu na Canalejase byli liberálové rozděleni do soupeřících personalizačních frakcí vedených Romanonesem, Santiago Albou a García Prietou.

Důsledkem rozhodnutí Alfonza XIII z roku 1917 ignorovat výzvy (nesouhlasných poslanců a nespokojených odborů) na revizi politického systému a

rozšíření jejího společenského základu, byla situace v roce 1923, kdy byl konfrontován s krizí, která byla způsobená nedostatečnou legitimitou politického systému. Jeho jediné možnosti k řešení tohoto problému a krize bylo přijmout program reform, nebo akceptovat vojenskou diktaturu.

Režim Primo de Rivery zničil systém, který byl zakotven v ústavě z roku 1876 a dovedl mnoho lidí, dokonce i členy starých stranických elit k otázce, zda je úloha koruny nezbytná. Institucionální nejednoznačnost diktatury byla významná. Byla to vlastně existence samotného režimu, který hluboce a trvale porušil ústavu, ale stále se na ni odkazoval a zachoval některé formální prvky. Režim byl postaven na tripartitní základně, který zahrnoval diktátora, krále a armádu. Jejich reciproční, ale nerovné vztahy představovaly právní základ režimu. Ideologický vývoj režimu stál především na buržoazii, ale tito noví politici však nebyli schopni sestavit ústavní vzorec, který by mohl oslovit nižší sociální vrstvu. Diktatura neměla podporu masového hnutí a ani nebyla schopna vytvořit jednu silnou stranu takového typu, která se v té době objevovala v Evropě (Linz 2002).

Na závěr této kapitoly je třeba shrnout a zhodnotit, jak jednotliví odborníci charakterizují období konce 19. a začátek 20. století v Portugalsku a ve Španělsku s přihlédnutím k významu a roli připisované kazikismu a rotativismu pro fungování španělského a portugalského politického systému.

Podle Jana Klímy započalo období Regenerace rokem 1851, kdy nová vláda zavedla systém zvaný rotativismus. Střídání dvou politických stran podle anglického vzoru uklidnilo celou situaci, jelikož se vláda snažila o zlepšení dopravy, což vyhovovalo domácím statkářům, protože lepší komunikace zlepšovaly odbyt zemědělských produktů. Přestože nedošlo k masivní průmyslové industrializaci, přibyla řada drobných podnikatelů a zvýšila se úroveň zemědělství. Na druhou stranu tento systém sebou nesl i kuriózní jev jakým je kazikismus. Kazikismus vznikl podle názvu lokálních náčelníků – kaziků ovládajících hospodářství i politiku. Od roku 1893 do roku 1906 fungovala rotace „regeneračních“ a „pokrokářských“ kabinetů podporující klientelismus, korupci a „kazikismus, nicméně sílicí pozice republikánů a nespokojenost obyvatel se stávajícím systémem způsobilo, že v roce 1910 byla v Portugalsku nastolena republika (Klíma 2007).

Pedro Tavares de Almeida definoval rotativismus v Portugalsku stejně jako Klíma a o kazikismu tvrdil, že byl prosperující realitou v portugalském politickém životě na počátku 20. století. Místní „caciques“ a jejich pomahači, zapleteni do sítí monarchistických stran (buď na základě tajné dohody, nebo v konfrontaci se správními orgány) byli všudypřítomní a velmi důležití v organizaci voleb, zejména (ale ne výhradně) ve venkovských oblastech a městech provincií. Almeida přirovnal politickou situaci v Portugalsku ke španělské, když zdůraznil, že dominantní pozice vládních kandidátů, omezená stranická soutěž a klientelistické praktiky „kupování“ volebních hlasů – kazikismus – fungovalo v období Restaurace ve Španělsku velmi podobně (Almeida 2015).

Podobně rovněž Paulao Jorge Fernandes zdůraznil, že podřízenost obecných zájmů, egoistické chování oligarchů, fenomény jako nepotismus, korupce, kazikismus, politická přízeň a ovlivňování venkovských obyvatel vládou, byla častá témata různých pozorovatelů politického života v Portugalsku během liberálního období (Fernandes 2015).

José María Jover Zamora se více zaměřil na srovnání politických systémů, když zdůraznil, že postavení buržoazie v obou poloostrovních středozezemních státech nebylo tak pevné, vzhledem k malému průmyslovému a tržnímu rozvoji a celkově slabé ekonomické základně. Ve Španělsku a Portugalsku se buržoazie, která se dostala k moci – španělští „umírnění“, portugalští „ordeiros“ (tj. zastánci pořádku) - musela opět opírat o armádu, aby mohla čelit absolutisticky orientovaným rolnickým vzpourám, které nadále propukaly v některých krajích na severu poloostrova. Kromě toho se Španělsko a Portugalsko potýkalo s „problémem jihu“, existencí zemědělských bezzemků (portugalské Alentejo, španělská Andalusie), kteří zůstávali vzhledem ke své bídě a zaostalosti zcela mimo aktivní občanské postoje. Také dodal, že celkově španělský systém Restaurace, zavedený roku 1875, nebyl vzorem vysoké vládní a parlamentní stability, jelikož docházelo k trvalému falšování výsledků a ústavy liberály i konzervativci a k přežívání panského systému zvaného kazikismus. Kazikismus (cacique - „pán poddaných v indiánské provincii či osadě“) fungoval především na venkově, jehož prostřednictvím některé místní osobnosti, významné svou hospodářskou silou, funkcí ve správě, nebo „vlivem“ na oligarchii, přímo ovládaly početné skupiny obyvatel. V období Restaurace se také vytvořila opozice tvořená Republikánskou stranou, stejně jako v Portugalsku, ale navíc tam figurovala regionalistická hnutí

především v Katalánsku, ale i v Baskicku a Valencii. Hlavní příčinou krize systému byla nedůvěra v systém dvou stran střídajících se u moci, který se zdál až moc jednoduchým, než aby mohl vstřebat nové politické proudy, rodící se z regionální plurality Španělska (Zamora 1995).

Také Carlos Dardé Morales zdůraznil podobnosti obou systémů, když tvrdil, že to, co charakterizuje z politického hlediska období známého jako Restaurace (Obnova) ve Španělsku, 1875-1923, je přetrvávání bourbonské monarchie a stejné ústavy z roku 1876, spolu s klidným střídáním stran u moci a volebními podvody. Jsou to vlastnosti, které se podobají portugalské Regeneraci, která začala o dvacet let dříve (Morales 2010).

Javier Moreno Luzón konstatoval, že ve Španělsku roku 1875, v období Restaurace, byla obnovena dynastie v čele s králem Alfonsem XII (španělská koruna se vrátila do rukou Bourbonů) a byl zahájen cyklus relativního politického klidu. Politická stabilita byla založena na paktu mezi dvěma hlavními monarchistickými stranami, Konzervativní a Liberální stranou, které se střídaly u moci (V Portugalsku to bylo období tzv. „rotativismu“. Obě velké strany, „regenerační“ vedená José Lucianem a „progresistická“ vedená Hintzem Ribeirou, se rovněž střídaly ve výkonu moci). Tyto falešné volební mechanismy, které jim zajistily parlamentní většinu potřebnou k vládnutí, fungovaly na stejném principu, jako v Portugalsku v době Regenerace (Luzón 2015).

Podle Juana Josého Linze je Obnova (Restaurace) obvykle považována za oligarchický režim, ve kterém jsou osobní a rodinné vazby mezi členy politické třídy samozřejmostí, a kde je politický klientelismus (caciquismo) pravidlem. Linz rovněž dodal, že systém dvou stran, který fungoval v době Obnovy, kdy se u moci střídali konzervativci a liberálové, byl pravidlem až do krize roku 1917, která otevřela cestu první koalici vládě s nástupem Alfonse XIII (Linz 2002).

Z těchto interpretací i ze samotných definic pojmů v první kapitole, lze vyvodit závěr, že posuzování autoři se v zásadě shodují v tom, že „smluvený“ systém dvou stran fungoval v liberálním období jak v Portugalsku, tak ve Španělsku a aby si vládní strana zajistila většinu v parlamentu, uchýlovala se k širokému používání nelegálních korupčních praktik a podvodů. V obou zemích bylo smluvené střídání dvou stran přímo propojeno s fenoménem zvaným kazikismus, který jim umožňoval získávat loajalitu svých obyvatel. Většina autorů oba systémy porovnává a konstatuje, že se jednalo o velmi podobné oligarchické liberalismy, jen

s tím rozdílem, že ve vztahu k Portugalsku autoři hovoří o speciálním jevu rotativismu. Jediným autorem, který používá pro smluvené střídání dvou stran v době Restaurace (ve španělském kontextu) pojem turnismus, je Eduardo Montagut Contreras, který turnismus přímo přirovnává k portugalskému rotativismu.

Zdá se tedy, že na základě uvedených zjištění, konkrétně převažující tendence zdůrazňování zásadních shod mezi charakterem a vývojem španělského a portugalského politického systému, nelze usuzovat, že by se v případě Portugalska a Španělska konce 19. a začátkem 20. století jednalo o jednoznačné příklady ztělesnění specifických subkategorií oligarchického liberalismu. Prioritou bylo – alespoň doposud – poukazovat spíše na podobnosti než rozdíly těchto systémů. Tento závěr ale nemusí nutně znamenat, že pojímat tyto systémy jako subkategorie oligarchického liberalismu je principiálně nemožné nebo zavádějící. Obecně vzato není totiž konstatování zásadních podobností (a na této bázi přiřazení posuzovaných politických systémů do stejné kategorie) v rozporu s eventuálním následným vyzdvižením – méně významných – rozdílů mezi nimi jako východiska pro jejich zařazení do různých subkategorií či subtypů. Toto ale nebyl problém, jímž by se posuzování autoři zabývali a jimi formulované interpretace povahy španělského a portugalského politického uspořádání k otevření takového problému ani nesměřovaly, přinejmenším ne bezprostředně.

Závěr

Podle Klímy a Zamory začalo 19. století pro Portugalsko i Španělsko totožně. Oba státy byly vystaveny francouzské okupaci pod vedením Napoleona Bonaparte, který měl za cíl zajistit si kontrolu nad kontinentem a čelit jakémukoliv případnému vojenskému či obchodnímu pronikání Angličanů. Napoleonská okupace vyvolala dlouhý ničivý konflikt – tzv. Poloostrovní válku, která nakonec vyústila ve vypuzení francouzských vojsk z Iberského poloostrova. Jak Portugalsko, tak Španělsko, které se muselo smířit se ztrátou velké části kolonií, se po válce ocitly v hluboké krizi, nejen ekonomické, ale i politické. Španělská osvobozenecská válka a následné úspěšné přijetí liberální ústavy inspirovaly celý svět, především však Portugalsko, které se chtělo vymanit z Britské nadvlády a také nastolit liberální režim, proto vypukla roku 1820 revoluce, která měla za cíl zničit staré pořádky. Z politického hlediska bylo období 1815-1848 v evropské historii charakterizováno konfliktem mezi dvěma tábory – liberály a přívrženci absolutismu, odmítajícími ustoupit reformním požadavkům. Toto období soupeření se uklidnilo rokem 1834, kdy liberální buržoazie definitivně nastoupila do vlády v obou poloostrovních státech za podpory Anglie a Francie.

V Portugalsku se po vítězství liberálů tento tábor rozštěpil na pokrokové a konzervativní umírněné křídlo a hlavním důvodem rozporu mezi těmito křídly byla ústava. V roce 1838 byla schválena Ústava, která se snažila spojit dosud platnou liberální ústavu z roku 1822 s Ústavní chartou 1826. V roce 1842 byl nastolen autoritářský a konzervativní režim a znovu vyhlášena platnost Charty ministrem spravedlnosti. Do roku 1851 byl portugalský systém nestabilní s několika sociálními a politickými zvraty, které vyústily v povstání, a nová vláda zahájila období Regenerace. Pro Španělsko od 40. let do roku 1868 byl také příznačný konflikt mezi umírněnými a progresisty, kteří navodili v letech 1868-74 revoluční situaci, proti zkorumpované vládě umírněných. Toto velmi nestabilní revoluční šestiletí bylo ukončeno Bourbonskou restaurací roku 1875.

Portugalští i španělští „umírnění“ se museli opírat o armádu, aby mohli čelit absolutisticky orientovaným rolnickým vzpourám, které propukaly v některých krajích na severu poloostrova. Kromě toho se podle Zamory Španělsko a Portugalsko potýkalo s „problémem jihu“, existencí zemědělských bezzemků

(portugalské Alentejo, španělská Andalusie), kteří zůstávali vzhledem ke své bídě a zaostalosti zcela mimo aktivní občanské postoje.

Zamora konstatoval, že španělský systém Restaurace nebyl vzorem vysoké vládní a parlamentní stability, jelikož docházelo k trvalému falšování volebních výsledků a ústavy liberály i konzervativci a k přežívání systému patronáže zvaného kazikismus. Kazikismus definoval tak, že osobnosti, významné svou hospodářskou silou, funkcí ve správě, nebo „vlivem“ na oligarchii, přímo ovládaly početné skupiny převážně venkovských obyvatel.

Podle Klímy bylo období Regenerace charakteristické střídáním dvou politických stran podobného ražení podle anglického vzoru, což umožnilo provést potřebné hospodářské, politické a správní reformy. I v Portugalsku podle Klímy existoval fenomén kazikismu, kdy volební výsledky ovlivňovali starostové obcí, které si kupovali političtí předáci buď za peníze, nebo protislužby.

Z toho lze usuzovat, že kazikismus (jako volebně-politická forma klientelismu) v obou státech fungoval na stejném principu a také zde byl podobný záměr smlouveného střídání u moci dvou hlavních stran, avšak jen v Portugalsku Klíma hovoří o rotační stabilitě (rotativismu) několika málo skupin elity „historického“ a „regeneračního“ proudu. Nicméně lze konstatovat, že období Regenerace i Restaurace bylo obdobím relativní politické stability, navzdory nemorálním praktikám kazikismu.

V období Restaurace i Regenerace se utvořila opozice v čele s Republikánskou stranou, která v dalších událostech sehrála zásadní roli. V případě Španělska se prosazovala také regionalistická hnutí, která se především v Katalánsku, ale i v Baskicku a ve Valencii již projevovala jako vyhraněná politická síla. Podle Zamory lze od roku 1917 ve Španělsku sledovat proces krize parlamentní monarchie právě na postupném rozkladu dvou velkých historických stran (konzervativní a liberální), na nichž stála funkčnost ústavy a zesilovala nedůvěra v systém dvou stran, který se zdál až moc jednoduchým, než aby mohl vstřebat nové politické proudy. Celková společenská i politická krize vyústila roku 1923 státním převratem za podpory armády a byla nastolena diktatura.

Klíma se domníval, že si Portugalci na začátku 20. století uvědomili, že se stali zaostávajícím národem, také kvůli mechanickému rotačnímu systému a tato vzrůstající vlna nevole společně se silící podporou Republikánské straně, vyvrcholila atentátem na panovníka, následným svržením monarchie 5. října 1910

a vyhlášením Republiky. Je tedy zřejmé, že systém zvedený v období Regenerace i Restaurace se začal potýkat s podobnými problémy, kdy zkorumpované elity nebyly schopné čelit novým požadavkům společnosti a obě země se staly nevyspělými oproti zbytku Evropy (Klíma 2007; Zamora 1995).

Carlos Dardé Morales shrnul liberální období Španělska od roku 1875 tak, že se jednalo o období stability dané mírumilovným střídáním hlavních stran u moci, přetrváním bourbonské monarchie a stejné ústavy z roku 1876. Volby fungovaly především jako potvrzující rituál, nástroj auto-legitimizace vládnoucích. Jsou to podle něj vlastnosti, které se podobají portugalské Regeneraci, která začala o dvacet let dříve. Během Restaurace byly přijaty reformy upravující volební právo, které se buď otevíralo, nebo uzavíralo, ale po celé období bylo volební právo omezené majetkovým cenzem. Kazikismus provázel Restauraci od samého počátku, kdy cílem bylo zajistit loajalitu venkovských obyvatel výměnou za „laskavost“, respektive benefity poskytované v rámci klientelistických interakcí (Morales 2010; 2015).

Pedro Tavares de Almeida tvrdil, že pro liberální období Portugalska v době Regenerace byla zásadní nová konfigurace rotativismu (režimu mírového střídání u moci dvou hlavních stran – Partido Regenerator a Partido Progresista). V tomto období proběhlo mnoho volebních reforem, které se nejčastěji týkaly rozšiřování volebního práva. Cik-cak vývoj volebního práva byl podobný jako ve Španělsku, ale s tím rozdílem, že měl později regresivní tendenci, což bylo v rozporu s evropským trendem rozšiřování volebního práva. I zde měl svou úlohu kazikismus, který byl založen na různých formách klientelismu v kombinaci s osobní výměnou laskavostí, korupcí a nátlakem (Almeida 2010; 2015).

Paulo Silveira a Ribeiro e Sousa i Paulo Jorge Fernandes zdůraznili, že egoistické chování oligarchů, fenomény jako nepotismus, korupce, kazikismus, politická přízeň a ovlivňování venkovských obyvatel vládou, byly běžnou součástí politického života v Portugalsku (Sousa 2015; Fernandes 2015).

Javier Moreno Luzón považoval kazikismus za formu klientelismu vlastní určitému prostředí a konkrétní době. Pro tohoto autora bylo důležité připomenout, že klientelismus byl velmi rozšířeným fenoménem a projevoval na různých místech v různých dobách. Podle Luzóna byl klientelismus pro Španělsko v době Restaurace klíčový, stejně jako pro Portugalsko v době Regenerace. Klid během Restaurace byl založen na paktu mezi dvěma hlavními monarchistickými stranami, Konzervativní

a Liberální stranou, které se střídaly u moci – v Portugalsku to bylo období tzv. „rotativismu“. V této perspektivě v době Restaurace vystupovaly do popředí podvody a korupce, které doprovázely volební procesy. Jednalo se o neustálé zásahy vlády a kaziků do voleb, aby si hlavní vládní strany zajistily parlamentní většinu (Luzón 2015).

Juan José Linz vyzdvihl, že systém dvou stran, který fungoval v době Restaurace, kdy se u moci střídali konzervativci a liberálové, byl pravidlem až do krize roku 1917, kdy hlavní vládní strany nebyly schopné reprezentovat nové sociální skupiny. Fungoval i navzdory voličské apatii a lhostejnosti, nátlaku, volebním podvodům, spojené s korupcí a kazikismem (Linz 2002).

Na základě evaluace výkladů vybraných posuzovaných autorů nelze dojít k závěru, že se v případě Portugalska a Španělska koncem 19. a začátkem 20. století jednalo o specifické subkategorie oligarchického liberalismu, respektive o ztělesnění odlišných a vzájemně přesvědčivě ohraničených subkategorií či subtypů. Do popředí totiž vystupují jednoznačně podobnosti mezi oběma systémy, nikoli rozdíly, alespoň ne takové rozdíly, které by bylo možné bezprostředně využít pro argumentaci ve prospěch existence jasných typologicky relevantních rozdílů ve vztahu k portugalskému a španělskému případu. Oba tyto politické systémy vykazovaly stejné zásadní rysy, jako bylo „pokojné“ střídání hlavních stran u moci a rozsáhlé volební podvody spojené s korupcí a kazikismem, který byl založen na zakořeněných klientelistických praktikách. Je též vhodné vzít v úvahu, že takto utvořené a ukotvené politické systémy se ve finále zhroutily, protože nebyly schopné adekvátně reagovat na probíhající změny ve společnosti. Na této bázi lze rovněž usuzovat, že oba systémy vykazovaly druhově stejné problémy a rovněž těmito základními problémy podmíněnou typově stejnou nebo přinejmenším velmi podobnou vývojovou dynamiku.

Jinak řečeno, historicky dané rozdíly interpretací španělského a portugalského politického systému uvedeného období, vyplývající z jejich silné vazby na koncept kazikismu (ve španělském případě) a na koncept rotativismu (v portugalském případě) se v této perspektivě jeví především jako historicky dané rozdíly a nic více. Zdůraznění těchto rozdílů – s ohledem na dosažený stav poznání daného tématu a s ním související převažující způsob uvažování o povaze

politických systémů Španělska a Portugalska – nepředstavuje postačující východisko pro snahu pokoušet se o charakteristiku španělského a portugalského politického systému v daném období jako ztělesnění odlišných subkategorií oligarchického liberalismu.

Prameny a literatura

Literatura

Almeida, Pedro Tavares. 2010. „*Electors, voting and representatives*,“ In: *Res publica: citizenship and political representation in Portugal, 1820-1926*, Eds. Fernando Catroga, Pedro Tavares de Almeida. Lisbon : Assembly of the Republic : National Library of Portugal, 60-89.

Almeida, Pedro Tavares. 2015. „*Elecciones y reclutamiento parlamentario en Portugal*“, In: *De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926)*, Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 79-113.

Almeida, Pedro Tavares a Sousa, Paul Silveira. 2006. „Ruling the empire: The portuguese colonial office (1820s- 1926).“ *Revista da História das Ideias*, vol. 27, 7-10.

Almeida, Pedro Tavares a Fernandes, Paulo Jorge a kol. 2010. *The MPs of the First Portuguese Republic: A Prosopographic Study*. Institute of European Studies, UC Berkeley.

Almeida, Pedro Tavares a Luzón, Javier Moreno. 2015. „*Introducción*“, In: *De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926)*, Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 9-14.

Alonso, Xosé R. Veiga. 1999. „Anatomía del clientelismo político en la España liberal decimonónica: Una realidad estructural.“ *Hispania* LIX/2, č. 202, 637.

Dardé Morales, Carlos. 2010. „*Citizenship and political representation in Spain 1812-1923*,“ In: *Res publica: citizenship and political representation in Portugal, 1820-1926*, Eds. Fernando Catroga, Pedro Tavares de Almeida. Lisbon : Assembly of the Republic : National Library of Portugal, 304-321.

Dardé Morales, Carlos. 2015. „*Elecciones y reclutamiento parlamentario en España*,“ In: *De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926)*, Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de

- Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 17-44.
- Fernandes, Paulo Jorge. 2015. „*El papel político y el funcionamiento del Parlamento en Portugal*“, In: De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926), Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 155.
- Klíma, Jan. 2007a. *Dějiny Portugalska*. Praha: Lidové noviny.
- Klíma, Jan. 2007b. *Dějiny Portugalska v datech*. Praha: Nakladatelství Libri.
- Linz, J. Juan a Jerez, Miguel. 2002. *Ministers and Regimes in Spain: From First to Second Restoration, 1874-2001*. Working Paper No. 101, Center for European Studies. (Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/9131/1/Linz.pdf>, 21. 3. 2017).
- Luzón, Javier Moreno. 2013. *Caciquismo y política de clientelas en la España de la Restauración*. (Dostupné na: <https://www.ucm.es/data/cont/docs/297-2013-07-29-5-95.pdf>, 8. 2. 2017).
- Luzón, Javier Moreno. 2015. „*Imágenes del parlamentarismo español (1875-1923): ficciones y caricaturas*“, In: De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926), Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 198-199, 202, 218.
- Mackie and Rose. 1991; Nohlen and Stover. 2010.
- Martín, Aurora Garrido. 1990. „Historiografía sobre el caciquismo: balance y perspectivas.“ *Hispania L/ 3*, č. 176, 1349-1360.
- Pena, María Antonia a Sierra, María. 2015. „*Revisitando la prosopografía: una aproximación al perfil biográfico colectivo de los diputados españoles*“, In: De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926), Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 63.
- Sewell, William H. Jr. 1967. Marc Bloch and the Logic of Comparative History. *History and Theory*, 6, 2: 208-218.

Sousa, Paulo Silveira a Ribeiro, Maria Manuela Tavares. 2015. „*Las imágenes del Parlamento en Portugal: literatura, iconografía y política*“, In: De las urnas al hemiciclo, elecciones y parlamentarismo en la Península Ibérica (1875-1926), Eds. Javier Moreno Luzón a Pedro Tavares de Almeida. Madrid: Fundación Práxedes Mateo-Sagasta a Marcial Pons Historia, 232.

Šmída, Pavel. 2015. *Kasikismus/klientelismus ve Španělsku v letech 1874 – 1923: Sonda do historiografie*. Praha: Karlova Univerzita v Praze, Filozofická fakulta, Ústav světových dějin. Diplomová práce, 53.

Zamora, José María Jover. 1995. „*Novověk*“, In: Dějiny Španělska, Eds. Antonio Ubieto Arteta, José María Jover Zamora a kol. Praha: Lidové noviny.

Prameny

Noviny a časopisy

Contreras, Eduardo Montagut. 2015. „El turnismo político.“ *Andalán*. Dostupné na: <http://www.andalan.es/?p=11359> (13. 6. 2017).

Internetové zdroje

Dicionario Portugues. <http://dicionariportugues.org/pt/rotativismo>.

Saberia. <http://www.saberia.com/2010/09/que-es-el-caciquismo/>.

Přílohy

Obrázek č. 1

“Caciquismo” [O Século – Illustrated Supplement, Lisbon, No. 684, 15 December 1910. BNP].

Zdroj: Almeida, Pedro Tavares. 2010. „*Electors, voting and representatives*,“ In: *Res publica: citizenship and political representation in Portugal, 1820-1926*, Eds. Fernando Catroga, Pedro Tavares de Almeida. Lisbon : Assembly of the Republic: National Library of Portugal, 73.

Obrázek č. 2

Map of boss rule in Spain, published in the *Almanaque de Gedeón* (1897).

[Reproduced from *Historia de España de Menéndez Pidal*, dir. J. M. Jover Zamora. Madrid: Espasa Calpe, 2000, t. 36, vol. 1].

Zdroj: Dardé Morales, Carlos. 2010. „*Citizenship and political representation in Spain 1812-1923*,” In: *Res publica: citizenship and political representation in Portugal, 1820-1926*, Eds. Fernando Catroga, Pedro Tavares de Almeida. Lisbon: Assembly of the Republic : National Library of Portugal, 320.